

مناسک همراه

گزیده‌ای از مناسک عمره و حج

۱۳۹۷

منصور مظاهری

گروه فقه و حقوق پژوهشکده حج و زیارت

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

دیباجه ۱۹

فصل اول: احرام

گفتار اول: میقات ۲۵

مسئله ۱: مکان احرام از طرف مدینه منوره ۲۵

مسئله ۲: عبور غیر عمدی از میقات، بدون احرام، با تمکن از

بازگشت به میقات ۲۶

مسئله ۳: عبور غیر عمدی از میقات، بدون احرام، با عدم تمکن از

بازگشت به میقات ۲۷

مسئله ۴: عبور از محاذی میقات، بدون احرام ۲۹

مسئله ۵: احرام از جده ۳۰

مسئله ۶: نذر احرام از جده ۳۰

مسئله ۷: راهکارهای احرام بانوان معذور در میقات شجره ۳۱

مسئله ۸: احرام با نذر ۳۲

- مسئله ۹: اذن شوهر در نذر احرام بانوان ۳۳
- مسئله ۱۰: محل احرام حج تمتع ۳۳
- گفتار دوم: نیت احرام ۳۴
- مسئله ۱: عمره و حج مستحبی به نیت چند نفر ۳۴
- مسئله ۲: قصد ترک محرمات در حال محرم شدن ۳۴
- گفتار سوم: تلبیه ۳۵
- مسئله ۱: ذکر واجب تلبیه ۳۵
- مسئله ۲: وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه ۳۵
- مسئله ۳: زمان قطع تلبیه ۳۶
- گفتار چهارم: مسائل متفرقه احرام ۳۸
- مسئله ۱: فاصله عمره تمتع با عمره مفرده بعد از انجام حج ۳۸
- مسئله ۲: فاصله بین دو عمره مفرده ۳۹
- مسئله ۳: احرام در آخر ماه و انجام دادن اعمال در ماه بعدی ۴۰
- مسئله ۴: خروج از مکه، بعد از عمره مفرده و حکم احرام برای ورود به مکه ۴۱
- مسئله ۵: احرام از ادنی الحبل برای کسی که می‌خواهد برای عمره مفرده به مکه مشرف شود ۴۳
- گفتار پنجم: محرمات احرام ۴۴
- مسئله ۱: وصل کردن حوله احرام با سنجاق و سوزن ۴۴
- مسئله ۲: استفاده از کمربند دوخته برای مردان ۴۵
- مسئله ۳: پوشیدن دمپایی دوخته برای مردان ۴۵

- مسئله ۴: بند دوخته ساعت مچی ۴۵
- مسئله ۵: استظلال در شب ۴۶
- مسئله ۶: استظلال از تنعیم تا مسجدالحرام ۴۷
- مسئله ۷: استظلال با سایه متحرک در مسیر حرکت بعد از منزل نمودن ۴۷
- مسئله ۸: كفاره استظلال حتی در حال ضرورت و اضطرار ۴۸
- مسئله ۹: نشان دادن زیورآلات به مرد ۴۸
- مسئله ۱۰: استفاده از ماسک برای بانوان ۴۸
- مسئله ۱۱: پوشیدن دستکش برای بانوان ۴۹
- مسئله ۱۲: نگاه در آینه ۴۹
- مسئله ۱۳: كفاره چرب کردن بدن در فرض اضطرار ۴۹
- مسئله ۱۴: خوردن و بوییدن میوه‌های خوش بو ۵۰

فصل دوم: طواف

- گفتار اول: محدوده طواف ۵۱
- مسئله ۱: حد مظاف ۵۱
- مسئله ۲: طواف از طبقه اول مسجدالحرام ۵۳
- مسئله ۳: طواف از طبقه دوم مسجدالحرام ۵۳
- مسئله ۴: دست گذاردن روی دیواره حجر اسماعیل در حال طواف ۵۵
- مسئله ۵: دست گذاردن بر کعبه در حال طواف ۵۵
- گفتار دوم: طهارت از حدث در طواف ۵۶

- مسئله ۱: رخ دادن حدث در حال طواف و تدارک ۵۶
- مسئله ۲: شک در وضو یا غسل بعد از اتمام طواف ۵۸
- مسئله ۳: انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع، بعد از
تقصیر و قبل از گذشتن وقت تدارک ۵۹
- مسئله ۴: انکشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج ۶۰
- مسئله ۵: وظیفه مسلوس و مبطون نسبت به طواف و نماز آن ... ۶۲
- وظیفه مسلوس ۶۳
- وظیفه مبطون و مانند آن ۶۴
- گفتار سوم: طهارت از خبث در طواف ۶۵
- مسئله ۱: حکم خون معفو در نماز برای طواف ۶۵
- مسئله ۲: حکم محمول متنجس غیر ساتر در طواف ۶۵
- مسئله ۳: حکم نجس بودن لباس‌های کوچک غیر ساتر ۶۶
- مسئله ۴: نجس شدن بدن و لباس در حال طواف ۶۶
- مسئله ۵: نجس بودن بدن یا لباس از اول طواف و علم به آن در
اثناى طواف ۶۷
- مسئله ۶: حکم فراموشی نجاست بدن یا لباس در طواف ۶۷
- گفتار چهارم: بطلان طواف یا اشکال در قسمتی از آن ۶۸
- مسئله ۱: حکم بطلان طواف یا سعی ۶۸
- مسئله ۲: اشکال در قسمتی از طواف ۶۹
- گفتار پنجم: قطع طواف ۷۰
- مسئله ۱: قطع طواف مستحب ۷۰

- مسئله ۲: قطع طواف واجب بدون عذر ۷۰
- مسئله ۳: قطع طواف به خاطر عذر مریضی ۷۲
- مسئله ۴: قطع طواف به خاطر نماز جماعت ۷۴
- گفتار ششم: حکم زیاده، نقصان و شک در اشواط طواف ۷۷
- مسئله ۱: کم کردن سهوی از طواف ۷۷
- مسئله ۲: زیادی سهوی در طواف ۷۹
- مسئله ۳: شک در اشواط طواف واجب ۸۰
- مسئله ۴: ظن در اشواط طواف ۸۲
- مسئله ۵: وظیفه کثیر الشک ۸۲
- مسئله ۶: استمرار طواف در حال شک، تا اینکه به یقین برسد... ۸۳
- گفتار هفتم: احکام طهارت بانوان در طواف ۸۴
- مسئله ۱: شرطیت استمرار جریان خون در سه روز اول عادت.. ۸۴
- مسئله ۲: نقاء متخلخل ۸۴
- مسئله ۳: وظیفه مستحاضه کثیره در طواف و نماز ۸۵
- مسئله ۴: وظیفه مستحاضه متوسطه در طواف و نماز آن ۸۷
- مسئله ۵: وظیفه مستحاضه قلیله در طواف و نماز آن ۸۸
- مسئله ۶: ورود مستحاضه متوسطه و کثیره به مسجدین ۹۰
- مسئله ۷: سن یأس ۹۰
- گفتار هشتم: احکام پوشش بانوان در طواف ۹۲
- مسئله ۱: حکم نمایان شدن قسمتی از مو یا بدن زن در حال طواف ۹۲

- مسئله ۲: حجاب زن در حال طواف ۹۳
- گفتار نهم: نیابت در طواف ۹۴
- مسئله: حکم نیابت در بعض اشواط طواف ۹۴
- گفتار دهم: طواف مستحب ۹۶
- مسئله ۱: حکم یک شوط طواف مستحبی برای خود یا به نیابت
از دیگری ۹۶
- مسئله ۲: حکم طواف مستحبی بعد از احرام و قبل از اعمال عمره یا
حج ۹۶

فصل سوم: نماز طواف

- مسئله ۱: فاصله انداختن بین طواف و نماز طواف ۹۷
- مسئله ۲: مکان نماز طواف ۹۸
- مسئله ۳: نماز طواف در طبقه اول مسجدالحرام (از حیث بالاتر
بودن از مقام) ۱۰۱
- مسئله ۴: تقدم زن بر مرد در مسجدالحرام و محاذات آنان ۱۰۱
- مسئله ۵: حکم عاجز از قرائت صحیح در نماز طواف، به شرط
عدم مسامحه در یادگیری ۱۰۲
- مسئله ۶: جماعت در نماز طواف ۱۰۴
- مسئله ۷: حکم ظن در رکعات نماز طواف ۱۰۴
- مسئله ۸: حکم ظن در افعال نماز طواف ۱۰۴

فصل چهارم: سعی

- گفتار اول: مکان سعی ۱۰۵
- مسئله ۱: سعی در مسعای جدید ۱۰۵

- مسئله ۲: سعی در طبقه فوقانی ۱۰۶
- مسئله ۳: سعی در طبقه زیرزمین ۱۰۶
- گفتار دوم: زمان سعی ۱۰۷
- مسئله ۱: تأخیر سعی تا شب ۱۰۷
- مسئله ۲: تأخیر سعی تا روز بعد ۱۰۷
- گفتار سوم: کیفیت سعی ۱۰۷
- مسئله ۱: سعی روی محمل یا سواره ۱۰۷
- مسئله ۲: موالات در سعی ۱۰۸
- مسئله ۳: نشستن بین صفا و مروه در هنگام سعی ۱۰۹
- گفتار چهارم: احکام شک و خلل در سعی و قطع آن... ۱۰۹
- مسئله ۱: زیاد کردن در سعی از روی فراموشی ۱۰۹
- مسئله ۲: زیاد کردن در سعی از روی جهل ۱۱۰
- مسئله ۳: علم به نقصان سعی، بعد از تقصیرِ عمره تمتع ۱۱۰
- مسئله ۴: قطع سعی و از سرگیری آن ۱۱۱
- مسئله ۵: استمرار سعی با حالت شک تا اینکه به یقین برسد... ۱۱۲
- فصل پنجم: احکام مین عمره تمتع و حج تمتع**
- مسئله ۱: خروج از مکه بین عمره و حج تمتع ۱۱۳
- مسئله ۲: خروج از مکه، پس از اعمال منا و قبل از انجام طواف و سعی، با فرض عدم ضرورت ۱۱۴
- مسئله ۳: خروج از مکه، بعد از عمره تمتع و حکم احرام با گذشتن از میقات ۱۱۴

- مسئله ۴: انجام عمره تمتع در ذی القعدة و خروج از مکه در
 ذی الحجه ۱۱۶
 مسئله ۵: تراشیدن سر بین عمره و حج تمتع ۱۱۸
 مسئله ۶: انجام عمره مفرده بین عمره و حج تمتع ۱۱۹

فصل ششم: وقوفین

- گفتار اول: وقوف در عرفات ۱۲۱
 مسئله ۱: ابتدای وقوف ۱۲۱
 مسئله ۲: انتهای وقوف ۱۲۲
 مسئله ۳: متابعت از اهل سنت در رؤیت هلال ذی الحجه نسبت به
 انجام وقوفین ۱۲۲
 گفتار دوم: وقوف در مشعر ۱۲۳
 مسئله ۱: بیتوته شب عید تا طلوع فجر در مشعر ۱۲۳
 مسئله ۲: وقوف در مشعر از طلوع فجر تا طلوع آفتاب روز
 عید ۱۲۴
 مسئله ۳: زمان کوچ شبانه معذورین و بانوان از مشعر به منا ۱۲۵
 مسئله ۴: وقوف در حال عبور ۱۲۵
 مسئله ۵: بازگشت همراهان معذورین به مشعر، برای درک
 بین الطلوعین ۱۲۵
 مسئله ۶: ترک عمدی وقوف بین الطلوعین مشعر ۱۲۶
- ### فصل هفتم: اعمال منادر روز عید قربان
- گفتار اول: ترتیب اعمال ۱۲۹
 مسئله ۱: ترتیب بین رمی و ذبح ۱۲۹

- مسئله ۲: ترتیب بین ذبح و حلق ۱۳۰
- گفتار دوم: رمی ۱۳۱
- مسئله ۱: رمی جمرات در توسعه عرضی ۱۳۱
- مسئله ۲: رمی جمرات از طبقه دوم ۱۳۲
- مسئله ۳: رمی شبانه جمره ۱۳۲
- مسئله ۴: عجز از بعض رمی ۱۳۴
- مسئله ۵: تخییر معذورین بین رمی شبانه و نیابت در روز ۱۳۵
- مسئله ۶: تقدم قضای رمی روز قبل بر ادا ۱۳۶
- مسئله ۷: فاصله انداختن بین قضای رمی روز قبل و ادای روز حاضر ۱۳۶
- مسئله ۸: مقدار فاصله ۱۳۶
- مسئله ۹: ترتیب بین رمی روز یازدهم و دوازدهم و ذبح و یا حلق و تقصیر ۱۳۷
- مسئله ۱۰: ترتیب بین قضای رمی روز یازدهم و ادا یا قضای رمی روز دوازدهم ۱۳۷
- مسئله ۱۱: ترتیب بین رمی خود و رمی نیایی ۱۳۸
- مسئله ۱۲: ترک جمرات سه گانه روز یازدهم و دوازدهم ۱۳۸
- مسئله ۱۳: شک در عدد رمی بعد از انصراف از آن و قبل از قربانی ۱۴۰
- مسئله ۱۴: اذن در رمی از طرف معذورین ۱۴۱
- مسئله ۱۵: رفع عذر بعد از نیابت در رمی با فرض یأس از رفع آن ۱۴۲

- گفتار سوم: قربانی ۱۴۳
- مسئله ۱: زمان قربانی ۱۴۳
- مسئله ۲: تأخیر قربانی ۱۴۳
- مسئله ۳: قربانی در شب یازدهم و بعد از آن ۱۴۴
- مسئله ۴: ایمان ذابح ۱۴۵
- مسئله ۵: تثلیث قربانی ۱۴۶
- مسئله ۶: تأخیر قربانی و حلق یا تقصیر قبل از انجام آن ۱۴۷
- گفتار چهارم: حلق و تقصیر ۱۴۸
- مسئله ۱: اکتفا به ناخن گرفتن در تقصیر ۱۴۸
- مسئله ۲: کفایت حلق یا تقصیر موی محرم دیگر، قبل از تقصیر خود ۱۴۹
- مسئله ۳: تراشیدن سر با ماشین ته‌زن به جای تیغ ۱۵۰
- مسئله ۴: حلق در سفر اول حج برای مردان ۱۵۰
- مسئله ۵: تأخیر حلق یا تقصیر از روز عید ۱۵۱
- مسئله ۶: صحت حلق و تقصیر شبانه بعد از روز عید ۱۵۲
- فصل هشتم: اعمال مکه**
- مسئله ۱: تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای معذورین ۱۵۳
- مسئله ۲: تقدیم طواف و سعی بر وقوفین ۱۵۴
- مسئله ۳: تقدیم طواف نساء بر وقوفین در ذوی الأعدار ۱۵۶
- مسئله ۴: تقدیم اعمال مکه برای خائفین از ازدحام ۱۵۷
- مسئله ۵: تقدیم اعمال مکه و کشف خلاف ۱۵۸

فصل نهم: بیتوته در منا

- مسئله ۱: مقدار واجب در بیتوته ۱۶۱
- مسئله ۲: محاسبه نیمه شب برای بیتوته ۱۶۲
- مسئله ۳: حکم خروج از منا بعد از بیتوته شب دوازدهم و بازگشت قبل از ظهر روز دوازدهم ۱۶۲

فصل دهم: طواف نساء

- مسئله ۱: نیت نایب در طواف نساء ۱۶۷
- مسئله ۲: تقدیم طواف نساء بر تقصیر ۱۶۷
- مسئله ۳: اکتفا به یک طواف نساء برای چند عمره ۱۶۸
- مسئله ۴: دایره حرمت تمتعات قبل از طواف نساء ۱۶۸

فصل یازدهم: نیابت

- مسئله ۱: نیابت معذور در اعمال ۱۷۱
- مسئله ۲: نیابت معذور با عذر طاری ۱۷۲
- مسئله ۳: وظیفه نایب در تقلید ۱۷۳
- مسئله ۴: نیابت شخص مستطیع ۱۷۶
- مسئله ۵: نیابت در عمره و حج واجب، توسط نایبی که قرائتش صحیح نیست ۱۷۶
- مسئله ۶: نیابت بانوان و وقوف اضطراری مشعر ۱۷۸
- مسئله ۷: وجوب استنابه در فرض عدم استقرار حج و وجود شرایط استطاعت برای کسی که قدرت بدنی ندارد، با فرض یأس از بهبودی ۱۷۸

مسئله ۸: نیابت برای رمی شیبانه عید ۱۷۸

فصل دوازدهم: مسائل متفرقه

گفتار اول: تقلید ۱۸۱

مسئله ۱: بقای بر تقلید میت ۱۸۱

مسئله ۲: عدول از مرجع مساوی به مساوی ۱۸۳

گفتار دوم: نماز در حرمین و اهدای قرآن ۱۸۴

مسئله ۱: تخییر بین قصر و اتمام ۱۸۴

مسئله ۲: شرکت در نماز جماعت اهل سنت (غیر استداره‌ای) ۱۸۵

مسئله ۳: نماز جماعت استداره‌ای ۱۸۵

مسئله ۴: نماز جماعت اهل تسنن و خواندن آیات سجده توسط

امام جماعت ۱۸۶

مسئله ۵: سجده بر فرش در مسجدالنبی و مسجدالحرام ۱۸۷

مسئله ۶: قرآن‌های اهدایی به زائران ۱۸۸

مسئله ۷: نماز در هواپیما ۱۹۰

گفتار سوم: حج و عمره کودکان ۱۹۱

مسئله ۱: حج و عمره کودکان غیر ممیز ۱۹۱

مسئله ۲: مراد از ولی در احرام کودک غیر ممیز ۱۹۱

مسئله ۳: کفاره محرمات احرام نسبت به کودک ۱۹۲

مسئله ۴: قربانی حج کودک ۱۹۳

مسئله ۵: وضوی کودک غیر ممیز ۱۹۴

مسئله ۶: طهارت کودک غیر ممیز ۱۹۴

- مسئله ۷: شرطیت قرار گرفتن شانه چپ کودک غیر ممیز به طرف کعبه ۱۹۵
- مسئله ۸: سعی کودک غیر ممیز خوابیده ۱۹۵
- مسئله ۹: مختون نبودن کودک غیر ممیز در طواف ۱۹۶
- مسئله ۱۰: پوشش دختر بچه در طواف ۱۹۶
- گفتار چهارم: خمس ۱۹۷
- مسئله ۱: خمس سپرده حج یا عمره ۱۹۷
- مسئله ۲: خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود شرعی ۱۹۸

دیباچه

شارع مقدس، برای حج، که از ارکان مهم اسلام و دارای ابعاد مختلف سیاسی، عبادی، فردی و اجتماعی است، مانند دیگر آموزه‌های دینی، احکام خاصی مقرر کرده است. این احکام که از آن به مناسک حج یاد می‌شود، دارای گستردگی و دقت زیادی است. تفاوت دیدگاه‌های مراجع عظام تقلید در این زمینه نیز اهمیت یادگیری دقیق مناسک را دوچندان می‌کند.

در این راستا، گروه فقه و حقوق بر آن شد تا گزیده مناسک مبتلابه حج را تحت عنوان «مناسک همراه» تدوین و منتشر نموده، در اختیار روحانیون محترم کاروان‌های حج و عمره و حجاج و زوار بیت‌الله الحرام قرار دهد.

در این مناسک همراه، فتاوی چهارده تن از مراجع عظام تقلید، آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، خویی، فاضل لنکرانی، گلپایگانی رحمته الله علیه، جوادی آملی، شبیری زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی گلپایگانی، مقام معظم رهبری، مکارم شیرازی، نوری همدانی دامت برکاته ذکر شده و ترتیب اسامی آیات عظام، به صورت الفبا، تنظیم شده است. امید است این تلاش، مشمول رضایت خداوند متعال قرار گیرد.

این اثر به همت استاد «منصور مظاهری»، تدوین شده است. همچنین از همکاری دفاتر مراجع عظام تقلید تشکر و قدردانی می شود.

توفیقات همگان را از خداوند متعال خواستاریم.

گروه فقه و حقوق
پژوهشکده حج و زیارت

به استحضار می‌رساند کتاب "مناسک همراه" پیرامون مسائل فقهی و احکام مناسک حج که به کوشش حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای منصور مظاهری و توسط پژوهشکده حج و زیارت آماده گردیده است، مطابق با فتاویٰ حضرت آیت الله بهجت^(ره) و مورد تأیید این مرکز می‌باشد.

مرکز تنظیم و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی بهجت(ره)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
پیشنهاد بعضی از معتمدين فتاویٰ موجود در مناسک همراه

با فتاویٰ این جانب مطابقت
محل بیان آن شاء الله تعالی محرمی است
حسین نوری همدانی

بِسْمِ اللَّهِ

کتاب مناسک همراه را که بعضی از معتمدين مورد بررسی
قرار داده و همگامی آن با فتاویٰ ما تأیید کرده اند
محل بیان آن شاء الله محرمی است.

بدین وسیله تصدیق می دهد فتاوی موجود در کتاب مناسک
حج مطابق با نظرات حضرت آیت الله العظمی سبحانی (دامت
برکاته) می باشد.

با تقدیم احترام
علیرضا سبحانی

سید محمد
رضا سبحانی
مدرسین علمیه

بسم الله
و بحمد الله
قادیانیه آیت الله العظمی سبحانی
مدتی با درود و استغفار در خدمت
است و در خدمت است

۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۵

باسمه تعالی

فتاوی موجود در کتاب «مناسک هراه»
مطابق با نظرات حضرت آیت الله العظمی سبحانی
دامت برکاته می باشد.

علیرضا سبحانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سنانی که در رساله تفسیر سنانک
همراه به حساب رسیدن طبق مطالب
توضیحی که در مورد تفسیر مطابق نظر
مستخرج آن در ادامه تفسیر سنانک

باشد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

احکام مندرج در کتاب سنانک همراه به نام مختصر

طبق گواهی برخی از موثقین مطابق فتاوی

ایجاب است سید موسی شیرازی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فتاوی موجود سنانک همراه مطابق فتاوی حضرت آیه الله العظمی صافی گلپایگانی دام ظلهمی باشد.

بسمه تعالی

فتاویٰ مندرج در کتاب مناسک همراه طبع گواهی
برخی از مؤلفین مطابق با فتاویٰ حضرت آیت الله
المعظمی جواد آملی (دام الله) است.

۹۶/۱۲/۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مُحَمَّدٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ
مُحَمَّدِي

فصل اول: احرام

گفتار اول: میقات

مسئله ۱: مکان احرام از طرف مدینه منوره

۱. واجب است احرام، داخل مسجد شجره (بنا بر احتیاط در صورت امکان در مسجد قدیم؛ آیت الله بهجت) باشد و احرام خارج از آن کفایت نمی‌کند؛ آیت الله خامنه‌ای.

۲. بنا بر احتیاط واجب، داخل مسجد شجره احرام صورت گیرد؛ آیات عظام: امام خمینی، سیستانی، فاضل، نوری.

۳. احرام در محاذی مسجد، از طرف چپ یا راست، کفایت می‌کند؛ هر چند احرام از داخل

مسجد، احتیاط مستحب است؛ آیات عظام: جوادی، خویی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم (البته بنا بر احتیاط واجب، از پشت مسجد قدیم احرام نیندد؛ آیت الله تبریزی).

۴. باید در مسجد شجره - ولو قسمت جدید - نیت احرام حج یا عمره را از قلب خود بگذرانند، ولی گفتن تلبیه واجب، در کل منطقه ذوالحلیفه کافی است؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: عبور غیر عمدی از میقات، بدون

احرام، با تمکن از بازگشت به میقات

الف) چنانچه میقات دیگری در پیش ندارد، طبق نظر همه مراجع (آیت الله مکارم: اگر بیرون حرم باشد، از همان جا احرام می‌بندد و بازگشت به میقات لازم نیست) باید جهت احرام، به میقات برگردد.

ب) چنانچه میقات دیگری در پیش دارد:

۱. در صورت امکان باید به میقات برگردد؛

آیات عظام: تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، صافی، گلپایگانی. مگر آنکه از ذوالحلیفه گذشته و به

جحفه رسیده باشد که احرام از آن کافی است و لازم نیست برگردد؛ آیت الله سیستانی، مگر اهل مدینه نسبت به احرام از جحفه؛ آیت الله بهجت.

۲. بنا بر احتیاط واجب، به میقات قبلی برگردد؛

آیات عظام: امام خمینی، فاضل، نوری.

۳. لازم نیست به میقات قبلی برگردد و می تواند

در میقات بعدی محرم شود؛ آیات عظام: زنجانی، مکارم.

مسئله ۳: عبور غیر عمدی از میقات، بدون

احرام، با عدم تمکن از بازگشت به میقات

الف) وارد حرم نشده است:

۱. از همان جا احرام بیند؛ آیات عظام:

امام خمینی، جوادی، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم، نوری.

۲. اگر از میقات دیگری عبور می کند، از میقات

بعدی محرم شود؛ وگرنه هر جا که هست، محرم

شود؛ آیت الله زنجانی.

۳. اگر از میقات دیگری عبور می کند، از میقات

بعدی محرم شود؛ وگرنه باید به مقداری که ممکن

است، به طرف میقات برگردد و محرم شود؛
آیات عظام: صافی، گلیاگانی.

۴. احتیاط واجب این است که (باید؛ آیت الله بهجت) به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی.

ب) وارد حرم شده است:

۱. در صورت امکان، باید از حرم خارج شود و (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله بهجت) به طرف میقات، به مقداری که ممکن است، برود و إلا از ادنی الحل محرم شود و در صورت عدم تمکن از رفتن به ادنی الحل در مکه محرم شود؛ آیات عظام: صافی، گلیاگانی.

۲. در صورت امکان واجب است از حرم خارج شود و از مرز حرم محرم شود و الا لازم است به مقداری که می‌تواند، عقب برود؛ هرچند به مرز حرم نرسد و از آنجا احرام ببندد؛ آیت الله سبحانی.

۳. در صورت امکان، باید از حرم خارج شود و محرم گردد و الا داخل حرم محرم شود؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری.

۴. هر جا که هست، محرم شود؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۴: عبور از محاذی میقات، بدون احرام

۱. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست، اگرچه میقات دیگری در پیش باشد؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، مکارم، نوری (مگر اهل مدینه نسبت به ذوالحلیفه برای احرام در جحفه؛ آیت الله بهجت)
۲. نباید بدون احرام از محاذی عبور کند؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی. (البته اگر به هیچ یک از میقات‌ها عبورش نیفتد؛ آیت الله خامنه‌ای)
۳. در صورتی که میقات یا محاذی میقاتی در پیش داشته باشد، بعید نیست که گذشتن جایز باشد؛ آیت الله سیستانی.
۴. گذشتن از محاذی دور مانعی ندارد (آیت الله خوئی)؛ اما برای ورود به مکه یا حرم، باید پیش از حرم، احرام ببندد؛ آیت الله زنجانی.
۵. بنا بر احتیاط مستحب، عبور نکند؛ آیت الله فاضل.

مسئله ۵: احرام از جده

۱. اگر بدون رفتن به میقات، به مکه می‌روند، می‌توانند از جده محرم شوند. بلکه هر کجا خارج حرم، مانند حدیبیه، محرم شوند، صحیح است؛ آیت الله زنجانی.

۲. صحیح و مجزی نیست؛ سایر مراجع.

مسئله ۶: نذر احرام از جده

۱. با ملاحظه نقشه‌های جغرافیایی، نقطه محاذی جحفه، در جنوب شرقی جده واقع است. از این رو با نذر می‌شود در فرودگاه جده احرام بست؛ زیرا پیش از میقات واقع است؛ آیت الله سیستانی.

۲. صحیح است و کسی که در جده محرم می‌شود، نباید برای رفتن به مکه از مواقیت عبور کند؛ آیت الله زنجانی.

۳. کسانی که می‌خواهند یکسره به مکه بروند، می‌توانند به وسیله نذر در فرودگاه جده محرم شوند و دیگر تجدید احرام، در میقات، لازم نیست؛ آیت الله سبحانی.

۴. می‌توانند با نذر در جده محرم شوند و کفایت می‌کند؛ آیت الله بهجت.

۵. کسی که عازم عمره مفرده است جایز است قبل از رسیدن به اذنی الحبل نذر کند و محرم شود خواه در جده باشد یا قبل از آن؛ آیات عظام: جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم.

۶. صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، نوری.

مسئله ۷: راهکارهای احرام بانوان معذور در

میقات شجره

راهکار اول: در صورت امکان، در حال عبور از مسجد محرم شوند؛ یعنی از یک در وارد، و از در دیگر خارج شوند و در حال عبور تلبیه بگویند؛ همه مراجع.

راهکار دوم: با نذر در مدینه یا قبل از رسیدن به میقات محرم شوند؛ همه مراجع^۱.

راهکار سوم: احرام از نزدیک یا محاذی مسجد، اگر نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند.

---

۱. البته آیت الله زنجانی نذر را در اینجا مجوز احرام در غیر میقات نمی‌داند.

۱. بنا بر احتیاط، نزدیک مسجد محرم شوند و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کنند؛ امام خمینی.
۲. در محاذی مسجد محرم شوند و بنا بر احتیاط، در جحفه یا محاذی آن، تجدید احرام کنند؛ آیت الله بهجت.
۳. باید از جحفه یا محاذی آن محرم شوند؛ آیت الله خامنه‌ای.

۴. احرام از بیرون مسجد شجره، سمت راست یا چپ آن، کفایت می‌کند؛ سایر مراجع

مسئله ۸: احرام با نذر

۱. احرام با نذر جایز است؛ مگر آنکه بدانند مستلزم ارتکاب حرام می‌شود - مانند استظلال - که انعقاد نذر، مورد اشکال است؛ آیت الله سیستانی. بله، اگر بدانند برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود، نذر اشکال ندارد؛ ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل، تجدید احرام کند؛ آیت الله فاضل.
۲. اگر از یکی از مواقیت پنج‌گانه، یا از نزدیکی‌های آن، می‌گذرند، نمی‌توانند حتی با نذر از غیر مواقیت محرم شوند و اگر از آنجا نمی‌گذرند، هر کجا پیش از

حرم محرم شوند، کافی است و نیازی به نذر نیست؛
آیت الله زنجانی.

۳. اگر نذر کند از محلی که پیش از میقات است،
احرام ببندد، جایز است و باید از همان جا محرم
شود؛ سایر مراجع.

مسئله ۹: اذن شوهر در نذر احرام بانوان

۱. نذر زن، باید با اذن شوهر باشد؛ آیات عظام:
امام خمینی، صافی، گلپایگانی، نوری. ولی اجازه در
سفر، از اذن در نذر کفایت می‌کند؛ آیت الله فاضل.
۲. اگر شوهر حضور دارد، باید بنا بر احتیاط
واجب، نذر زن با اجازه او باشد؛ آیت الله خامنه‌ای.
۳. اگر نذر زن، مزاحم حق شوهر نباشد، اجازه
لازم نیست؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، خویی،
زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۱۰: محل احرام حج تمتع

۱. محل احرام حج، بنا بر احتیاط واجب، مکه
قدیم است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، صافی.
۲. محل احرام حج، شهر مکه است! هر جا باشد!

گرچه در محله‌های تازه‌ساز؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، فاضل، گلپایگانی، نوری. ولی در مناطقی که جزو حرم نیست، احرام، بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیات عظام: سبحانی، سیستانی) جایز نیست؛ آیت الله مکارم.

گفتار دوم: نیت احرام

مسئله ۱: عمره و حج مستحبی به نیت چند نفر طبق نظر همه مراجع عمره مفرده و حج مستحبی به نیت خود و نیابت دیگران صحیح است و در اعمال آنها باید نیت همه بشود؛ هر چند اجمالاً.

مسئله ۲: قصد ترک محرّمات در حال محرم شدن ۱. لازم نیست، ولی با قصد انجام محرماتی که عمره یا حج را باطل می‌کند، احرام باطل، بلکه غیر ممکن است؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، نوری.

۲. لازم نیست، فقط در احرام عمره مفرده، اگر مکلف قصد داشته باشد قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا در این کار تردید داشته باشد،

احرامش باطل است (بنا بر احتیاط حکم استمنا نیز همین است؛ آیت الله سیستانی): آیت الله زنجانی.

۳. قصد ترک^۱ جمیع محرّمات لازم است؛ آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم.

گفتار سوم: تلبیه

مسئله ۱: ذکر واجب تلبیه

۱. اکتفا به ذکر «لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ» جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل، نوری.

۲. بنا بر احتیاط (بنا بر فتوا؛ آیت الله زنجانی) «أَنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمَلِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ» به آن ضمیمه شود؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم.

مسئله ۲: وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه

۱. احتیاط واجب در مراعات است؛ آیت الله نوری.
۲. اگر نزد اهل لسان صحیح باشد، اشکال ندارد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. اشکال ندارد. سایر مراجع.

---

۱. این قصد برای کسی که قصد انجام دادن محرّمات را ندارد، به صورت ارتکازی و ضمنی در نیت احرام وی وجود دارد.

مسئله ۳: زمان قطع تلبیه

الف) در عمره مفرده:

* برای کسی که از بیرون حرم می‌آید:

۱. هنگام ورود به حرم، تلبیه را قطع کند؛

آیات عظام: تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی،

فاضل، مکارم.

۲. بنا بر احتیاط، هنگام ورود به حرم، تلبیه را

قطع کند؛ آیات عظام: امام خمینی، سیستانی، صافی،

گلپایگانی، نوری.

۳. تکرار تلبیه، تا ورود به حرم، مستحب است و

بعد از آن استحباب ندارد؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی.

* برای کسی که برای احرام از مکه خارج شده

است:

۱. هنگام مشاهده کعبه، تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام:

تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم.

۲. بنا بر احتیاط، هنگام مشاهده کعبه (موضع

خانه‌های مکه؛ آیت الله سیستانی) تلبیه را قطع کند؛

آیات عظام: امام خمینی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۳. تکرار تلبیه تا زمانی مستحب است که به جایی برسد که بتواند مسجدالحرام را ببیند؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی.

ب) در عمره تمتع:

۱. وقتی خانه‌های مکه پیدا شد، تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم.

۲. بنا بر احتیاط واجب، (هنگام مشاهده موضع خانه‌های قدیم مکه؛ آیت الله سیستانی) وقتی خانه‌های مکه پیدا شد، تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۳. تکرار تلبیه، تا دیدن خانه‌های مکه، مستحب است و بعد از آن استحبابی ندارد؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی.

نکته: مراد از خانه‌های مکه:

۱. محدوده مکه زمان پیامبر اکرم ﷺ است؛

آیت الله زنجانی.

۲. خانه‌های قدیمی مکه است؛ آیات عظام: بهجت،

تبریزی، خویی، سیستانی.

۳. خانه‌هایی که در زمان انجام عمره جزو مکه باشد، هرچند مکه بزرگ شود؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

(ج) در حج تمتع:

۱. تا ظهر روز عرفه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی.
۲. باید تا ظهر روز عرفه بیشتر تلبیه نگوید؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم.
۳. بنا بر احتیاط واجب، تا ظهر روز عرفه بیشتر تلبیه نگوید؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، نوری.

گفتار چهارم: مسائل متفرقه احرام

مسئله ۱: فاصله عمره تمتع با عمره مفرده بعد از

انجام حج

۱. بنا بر احتیاط، در کمتر از یک ماه، به قصد رجا به جا آورده شود؛ امام خمینی.
۲. فاصله معین شرط نیست؛ آیات عظام: بهجت،

جوادی، خامنه‌ای، خویی، فاضل، گلپایگانی، نوری. (ولی انجام دادن عمره مفرده، در ایام تشریق، مشروع نیست؛ آیات عظام: زنجانی، سبحانی).

۳. اگر به نیت یک شخص باشد، در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده، اشکال است و احتیاط به فاصله، از جهت ماه قمری، نباید ترک شود؛ آیات عظام: تبریزی و سیستانی.

۴. اگر هر دو را برای خود و یا برای دیگری مکرراً انجام می‌دهد، در عمره مفرده قصد رجا نماید؛ آیت الله صافی.

۵. در یک ماه قمری اشکال دارد و به قصد رجا آورده شود؛ آیت الله مکارم.

مسئله ۲: فاصله بین دو عمره مفرده

۱. بنا بر احتیاط در کمتر از سی روز از عمره قبلی، به قصد رجا آورده شود؛ امام خمینی.

۲. فاصله معینی بین دو عمره مفرده شرط نیست؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، زنجانی، سبحانی، گلپایگانی، نوری. ولی بنا بر احتیاط، در هر ماه، فقط یک عمره

برای خود می‌تواند به جا آورد و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری، فاصله مذکور شرط نیست؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. فاصله یک ماه شرط نیست، ولی در هر ماه قمری، می‌توان تنها یک عمره انجام داد. ولی تکرار عمره، به نیابت افراد متعدد، هرچند در یک ماه قمری، اشکال ندارد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل.

۴. در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود یا دیگری می‌توان انجام داد و بیشتر از یک عمره اشکال دارد؛ آیت الله مکارم.

مسئله ۳: احرام در آخر ماه و انجام دادن اعمال در

ماه بعدی

اگر احرام در آخر یک ماه و اعمال در ماه بعدی انجام شود، ملاک فاصله با احرام بعدی کدام است؟
 ۱. ملاک ماهی است که در آن محرم شده است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۲. ملاک ماهی است که در آن عمره را انجام داده است؛ آیات عظام: خوبی، فاضل، مکارم.

۳. در خصوص ماه رجب، بنا بر احتیاط، ملاک ماهی است که در آن محرم شده است و در بقیه ماه‌ها، ملاک، ماه انجام اعمال است؛ آیت الله خامنه‌ای.

۴. برای درک فضیلت عمره ماه‌های قمری، میزان انعقاد احرام است و برای صحت عمره، جدید شدن ماه معتبر نیست و برای لزوم احرام جدید، گذشتن سی روز از احرام قبلی معتبر بوده و جدید شدن ماه معیار نیست؛ آیت الله زنجانی.

۵. تفاوتی ندارد؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۴: خروج از مکه، بعد از عمره مفرده و

حکم احرام برای ورود به مکه

۱. خروج جایز است و اگر از میقات عبور نکنند، مثل اینکه به جده می‌روند، تا سی روز فاصله نشده، لازم نیست محرم شوند. ولی اگر از میقات عبور می‌کنند، مثل اینکه به مدینه می‌روند و

از آنجا به مکه برمی گردند، باید در مسجد شجره محرم شوند، برای عمره مفرده دیگر و اگر با عمره مفرده اول یک ماه فاصله نشده، عمره دوم را رجائاً به جا آورند؛ امام خمینی.

۲. خروج جایز است و در بازگشت، اگر سی روز از احرام قبلی آنان نگذشته باشد، تجدید احرام لازم نیست؛ آیت الله زنجانی.

۳. خروج جایز است و اگر از احرام قبلی سی روز گذشته، باید محرم شود و اگر فاصله کمتر از سی روز بوده و در غیر آن ماهی است که احرام بسته، احتیاط واجب آن است که محرم شود؛ آیت الله گلپایگانی.

۴. خروج جایز است و اگر در همان ماه قمری که محرم شده، وارد شود، تجدید احرام لازم نیست؛ سایر مراجع (و اگر ماه خروج با ماه مراجعت تغایر دارد أحوط این است که با احرام برای عمره وارد شود؛ هر چند خروج در آخر ماهی، و ورود در اول ماه دیگر باشد و همچنین گذشتن سی روز با عدم تغایر ماه؛ آیت الله بهجت).

مسئله ۵: احرام از ادنی الحل برای کسی که

می خواهد برای عمره مفرده به مکه مشرف شود

۱. صحیح نیست؛ مگر برای کسانی که بدون

قصد دخول حرم از میقات عبور کرده اند و سپس

بر انجام دادن عمره تصمیم گرفته باشند؛ آیات عظام:

تبریزی، خوبی، سیستانی.

۲. اگر از یکی از مواقیت و حوالی آن

عبور می کند، احرام از ادنی الحل صحیح نیست؛

آیت الله زنجانی.

۳. در عمره مفرده احرام از ادنی الحل کفایت

می کند؛ هر چند با عبور از میقات، بدون احرام،

گناه کرده است؛ آیات عظام: جوادی، صافی، فاضل،

گلپایگانی، مکارم.

۴. صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

خامنه‌ای، نوری.

۵. صحیح نیست؛ مگر در مسیر میقات یا محاذی

آن نباشد؛ آیت الله سبحانی.

گفتار پنجم: محرمات احرام

مسئله ۱: وصل کردن حوله احرام با سسناق و

سوزن

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، فاضل، مکارم، نوری. (مشروط به اینکه از عنوان ازار و ردا خارج نشود؛ آیت الله خامنه‌ای).
  ۲. اگر به صورت یقه پیراهن در بیاید، جایز نیست؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.
  ۳. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی.
  ۴. نسبت به ازار (لنگ)، بنا بر احتیاط واجب، جایز نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی.
  ۵. مردان باید از اموری همچون گره زدن و بستن لبه‌های جامه احرام، با هر وسیله، تا لزوم نداشته باشد، اجتناب نمایند؛ آیت الله زنجانی.
- توجه: طبق نظر مراجع عظام گره زدن لنگ به گردن، بنا بر فتوا یا احتیاط، جایز نیست.

مسئله ۲: استفاده از کمر بند دوخته برای مردان

۱. جایز است؛ آیات عظام: تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خویی، نوری.
۳. جایز نیست، مگر در صورت لزوم؛ آیت الله زنجانی.
۴. استفاده از همیان و کمر بندی که برای حفظ پول به کمر می‌بندند، جایز است؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.
۵. در صورتی که کمر بند پهن نباشد و پوشش حساب نشود، اشکال ندارد؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۳: پوشیدن دمپایی دوخته برای مردان

۱. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، نوری.
۲. اگر تمام روی پا پوشیده نشود (و لباس هم صدق نکند؛ آیت الله خامنه‌ای) جایز است؛ سایر مراجع.

مسئله ۴: بند دوخته ساعت مچی

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: تبریزی، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم.

۲. اگر لباس صدق نکنند، اشکال ندارد؛
آیت الله خامنه‌ای.

۳. بنا بر احتیاط، از ساعتی که بند دوخته دارد،
اجتناب کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خویی،
صافی، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۵: استتلال در شب

۱. جایز نیست، مگر در حال ضرورت و در
صورت علم و عمد، کفاره دارد؛ هرچند لزوم کفاره
در بین الطلوعین و شب‌های غیر بارانی بنا بر
احتیاط است؛ آیت الله زنجانی.

۲. تنها در صورت باران (یا باد شدید؛
آیت الله سبحانی) جایز نیست؛ آیت الله مکارم.

۳. بنا بر احتیاط واجب (در شب بارانی؛ آیت الله
سیستانی - در شب بارانی و سرد؛ آیت الله جوادی - در
شب‌های بارانی و سرد به خاطر تحفظ از سرما؛
آیت الله خامنه‌ای) جایز نیست؛ آیت الله تبریزی.

۴. چنانچه موجب تحفظ از باران، گرما و سرما و
باد و مانند آن نباشد جایز است؛ آیت الله خویی.

۵. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،
صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۶: استتلال از تنعیم تا مسجدالحرام

۱. مانعی ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.
۲. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی.
۳. بنا بر احتیاط واجب تا دخول مکه متیقن سابق استتلال نکند؛ آیت الله خویی.
۴. تنها در صورت مشقت شدید یا اختیاری نبودن آن برای محرم، جایز است؛ آیت الله زنجانی.
۵. استتلال در روز جایز نیست و در شب هم، در صورت باد شدید یا باران، جایز نیست؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۷: استتلال با سایه متحرک در مسیر

حرکت بعد از منزل نمودن

۱. جایز نیست؛ آیت الله زنجانی.
۲. احتیاط واجب در ترک استتلال است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی.
۳. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۴. بنا بر احتیاط، در قسمت جدید شهر مکه، ترک استظلال کند؛ آیت الله خویی.

مسئله ۸: کفاره استظلال حتی در حال ضرورت

و اضطرار

کفاره استظلال یک گوسفند است؛ بنا بر فتوای همه مراجع مگر امام خمینی، آیت الله جوادی؛ (و آیت الله زنجانی نسبت به بین الطلوعین و شب‌های غیر بارانی) که بنا بر احتیاط واجب است.

مسئله ۹: نشان دادن زیورآلات به مرد

۱. بنا بر احتیاط مستحب، برای شوهر و دیگر محارم ظاهر نسازد؛ آیت الله سیستانی.

۲. نباید به مرد؛ حتی به شوهر خود نشان دهد؛ سایر مراجع.

مسئله ۱۰: استفاده از ماسک برای بانوان

۱. جایز است؛ آیات عظام: خامنه‌ای، مکارم.

۲. در حال ضرورت مانعی ندارد، ولی به هر حال کفاره دارد؛ آیات عظام: زنجانی، صافی.

۳. در حال ضرورت مانعی ندارد و کفاره هم ندارد؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، سبحانی، سیستانی، نوری.

مسئله ۱۱: پوشیدن دستکش برای بانوان

پوشیدن دستکش برای بانوان مُحَرَّم، طبق نظر همه مراجع؛ بنا بر فتوا یا بنا بر احتیاط، جایز نیست.

مسئله ۱۲: نگاه در آینه

* برای زینت: جایز نیست؛ همه مراجع.

* بدون قصد زینت، مانند نگاه راننده در آینه:

۱. جایز نیست؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۲. اگر در معرض تزیین باشد، جایز نیست؛

آیت الله زنجانی.

۳. احتیاط در ترک است؛ آیات عظام: امام خمینی،

فاضل، نوری.

۴. جایز است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی،

خامنه‌ای، خویی، سبحانی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۱۳: کفاره چرب کردن بدن در فرض

اضطرار

طبق نظر همه مراجع چرب کردن بدن در فرض

اضطرار مانعی ندارد. (چرب کردن در حال احرام

با روغنی که بوی خوش ندارد مطلقاً جایز است و

کفار هم ندارد؛ آیت الله جوادی، ولی در مورد کفار آن اختلاف است:

۱. مطلقاً کفار ندارد؛ آیات عظام: خامنه‌ای، خویی،

فاضل.

۲. مطلقاً (بنا بر احتیاط؛ آیات عظام: تبریزی،

مکارم) کفار دارد؛ آیات عظام: زنجانی، نوری.

۳. در فرض معطر بودن، کفار دارد؛ آیات عظام:

امام خمینی، سبحانی، صافی، گلپایگانی.

۴. بنا بر احتیاط واجب، در فرض معطر بودن،

کفار دارد؛ آیات عظام: بهجت، سیستانی.

مسئله ۱۴: خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو

طبق نظر همه مراجع خوردن این میوه‌ها جایز

است.

اما بوییدن:

۱. جایز نیست؛ آیت الله زنجانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب، جایز نیست؛ آیات عظام:

جوادی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، فاضل.

۳. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

تبریزی، سبحانی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

فصل دوم: طواف

گفتار اول: محدوده طواف

مسئله ۱: حد مطاف

۱. رعایت فاصله بین کعبه تا مقام ابراهیم واجب است، مگر آنکه ضرورت اقتضا کند؛ یعنی نتواند در این حد طواف کند (و زمانی را که خلوت باشد پیدا نکند؛ امام خمینی) که در این صورت با رعایت الأقرب فالأقرب، طواف خارج از مطاف جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی.
۲. در صورت امکان، بنا بر احتیاط، طواف باید در محدوده مذکور باشد، ولی در موارد ازدحام، طواف در خارج از این محدوده نیز کافی است؛ آیت الله تبریزی.

۳. با عدم تمکن از طواف در محدوده، به خاطر ازدحام، طواف از پشت مقام، به شرط اتصال به جمعیت طواف کننده، کافی است؛ آیات عظام: جوادی، صافی، گلپایگانی.

۴. چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، انجام طواف در خارج از این محدوده، با رعایت الاقرب فالاقرب، مانعی ندارد؛ آیت الله فاضل.

۵. رعایت فاصله مذکور لازم است و کسی که نمی تواند در این محدوده طواف کند یا مشقت شدید دارد، نایب می گیرد و اگر از آن هم معذور است، می تواند در فاصله دورتر طواف کند و رعایت الأقرب فالاقرب لازم نیست، البته در ایام شلوغ، مثل ایام شلوغ حج و رمضان که مشقت نوعیه دارد، استثنا است؛ آیت الله زنجانی.

۶. طواف باید بین بیت و مقام باشد و برای کسانی که نتوانند در محدوده مذکور طواف کنند یا طواف برای آنها مشقت داشته باشد، با تحری اوقات خلوت نسبی احتیاط لازم است. وگرنه طواف در خارج از محدوده جایز است؛ آیت الله بهجت.

۷. طواف حد خاصی ندارد و بعد از مقام نیز جایز است؛ آیات عظام: خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم، نوری.

مسئله ۲: طواف از طبقه اول مسجدالحرام

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، مکارم، نوری، با رعایت الأقرب فالأقرب برای معذورین؛ آیت الله جوادی.

۲. با توجه به اینکه خارج از محدوده طواف بین مقام و کعبه است، مجزی نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، صافی، گلپایگانی (مگر در صورت مشقت شدید؛ آیات عظام: سبحانی، فاضل) مگر در ایامی از سال که طواف در محدوده، برای نوع حجاج، حرجی است؛ مثل ایام شلوغ حج و رمضان؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۳: طواف از طبقه دوم مسجدالحرام

تذکر: با توجه به نامه سازمان جغرافیا (۱۷۴۴۷۵) طبقه دوم مسجدالحرام از دیوار کعبه حدود نیم متر بالاتر است و طواف در حال اختیار روی آن

صحیح نیست (طواف از جهت بالاتر بودن از خانه کعبه مانعی ندارد، ولی خارج از محدوده طواف است؛ آیت الله بهجت)

بنابراین در صورت عدم تمکن از طواف در صحن و طبقه اول مسجدالحرام:

۱. اشکال ندارد؛ آیت الله مکارم، با رعایت الأقرب

فالأقرب؛ آیت الله جوادی

۲. صحیح نیست و باید نایب بگیرد که در پائین از طرف او طواف کند؛ آیات عظام: سیستانی، صافی، نوری.

۳. بنا بر احتیاط واجب، هم نایب بگیرد که از پائین طواف کند و هم خودش از طبقه فوقانی طواف کند؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، فاضل.

۴. باید برای طواف و نماز در پائین نایب بگیرد و علاوه بر نایب، خود در طبقه دوم طواف را انجام دهد و نماز طواف را در پائین و اگر مشقت دارد، در بالا، به گونه‌ای که پشت مقام قرار گیرد، بخواند و خود شخص باید در طبقه‌ای که اقرب به کعبه است، طوافش را بیاورد نه در طبقه ابعده. بنابراین تا

می تواند در طبقه دوم طواف کند، به طبقه سوم نرود؛ آیت الله سبحانی.

۵. صحیح نیست و اگر نتواند در مطاف (محدوده مقام ابراهیم و در صورت حرج نوعی در صحن مسجد یا طبقه اول) طواف کند، باید نایب بگیرد تا در مطاف از طرف او طواف کند و اگر از نایب گرفتن نیز معذور است، می تواند در طبقه دوم طواف کند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: دست گذاردن روی دیواره حجر

اسماعیل در حال طواف

۱. جایز نیست؛ آیت الله نوری.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی.
۳. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، جوادی، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۵: دست گذاردن بر کعبه در حال طواف

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم.

۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

گفتار دوم: طهارت از حدث در طواف

مسئله ۱: رخ دادن حدث در حال طواف و تدارک

(الف) اگر حدث قبل از نصف (۳/۵ دور) باشد:

۱. در حدث اکبر اعاده و در حدث اصغر، بنا بر احتیاط واجب، تکمیل و اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، نوری.

۲. بعد از طهارت، طواف را اعاده کند؛

سایر مراجع

(ب) اگر حدث بعد از نصف (۳/۵ دور) و قبل از

اتمام دور چهارم باشد:

۱. بعد از طهارت، طواف را تکمیل و اعاده می‌کند؛ آیت الله فاضل (بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی)

۲. حکم قبل از نصف را دارد؛ آیات عظام:

امام خمینی، سیستانی، نوری.

۳. حکم بعد از اتمام شوط چهارم را دارد؛

آیات عظام؛ بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، مکارم.

۴. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت،

طواف را تکمیل کرده و اعاده نماید و اگر با اختیار

باشد، باطل است؛ آیت الله زنجانی.

(ج) اگر حدث بعد از اتمام دور چهارم باشد:

۱. بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند؛

آیات عظام؛ امام خمینی، جوادی، صافی، گلپایگانی،

مکارم، (ولی نسبت به حدث اکبر طواف را اعاده

کند، آیت الله نوری).

۲. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت،

طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد، باطل

است؛ آیت الله زنجانی.

۳. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت،

طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد،

احتیاطاً اتمام و اعاده می‌کند؛ آیات عظام؛ بهجت،

تبریزی، خوبی، سیستانی.

۴. با بقای موالات، تکمیل می‌کند و با زوال

آن، احتیاطاً تکمیل و اعاده می‌کند و می‌تواند

از طواف قبل اعراض نموده و آن را اعاده کند؛
آیت الله خامنه‌ای.

نکته: در مواردی که طواف تکمیل و اعاده لازم دارد، آیا می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده انجام دهد؟

۱. این عمل صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، زنجانی، صافی، گلپایگانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست؛ آیت الله سیستانی.

۳. بهتر آن است که طواف اول را رها کرده، طواف دیگری را شروع کند، آیت الله مکارم.

۴. این عمل صحیح است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، نوری.

مسئله ۲: شک در وضو یا غسل بعد از اتمام

طواف

۱. نسبت به شک در وضو، به شک اعتنا نکند، ولی نسبت به شک در غسل، اگر بعد از حدث اصغر شک کند که غسل کرده یا نه، باید غسل

کرده و طواف را اعاده کند و برای اعمال آتیه وضو بگیرد؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی.

۲. اگر احتمال دهد هنگام طواف متوجه طهارت خود بوده، به شک خود اعتنا نکند؛ آیت الله زنجانی.
۳. اگر سابقه او از جهت تقدم طهارت و حدث، قبل از شروع به طواف، روشن نباشد، به شک خود اعتنا نکند، ولی باید برای اعمال بعد، طهارت لازم را تحصیل کنند؛ آیت الله سبحانی.

۴. طواف او صحیح است، ولی باید برای نماز تحصیل طهارت کنند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۳: انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع، بعد از تقصیر و قبل از گذشتن وقت تدارک
۱. اعاده طواف و نماز آن کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۲. از احرام خارج نشده و علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، اعاده سعی و تقصیر نیز (بنا بر احتیاط؛

آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی) لازم است؛
 آیات عظام: خوبی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی،
 گلپایگانی.

مسئله ۴: انکشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج

۱. با تدارک طواف‌ها و نماز آنها، حج او صحیح
 است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم،
 نوری.

۲. اگر طواف حج و طواف نساء بوده، با تدارک
 طواف‌ها و نماز و سعی، تا آخر ذی‌الحجه حج او
 صحیح است و اگر از مکه خارج شده و بازگشتن
 حرجی یا غیر ممکن است، نایب بگیرد و علاوه بر
 نایب، خودش هر کجا که هست، نماز طواف‌ها را
 بخواند؛ ولی چنانچه بعد از ذی‌الحجه متوجه بطلان
 وضوی خود در طواف حج شد، وظیفه او عمره
 مفرده است و چنانچه خود نمی‌تواند، باید نایب
 بگیرد و سال بعد حج واجب خود را به جا آورد؛
 آیت الله سبحانی.

۳. غیر از تدارک، در صورت امکان، بنا بر
 احتیاط، عمره مفرده هم انجام دهد؛ آیت الله بهجت.

۴. اگر در عمره تمتع بوده، احرامش مبدل به حج افراد شده است و اعمالی که به نیت حج تمتع انجام داده، کفایت از حج افراد می‌کند و اگر در حج بوده، باید طواف و اعمال مترتبه بر آن را انجام دهد و اگر در وطن فهمیده، نایب می‌گیرد؛
آیت الله زنجانی.

۵. طواف باطل است و احرام باقی است و اگر در ذی‌الحجه، در مکه متوجه شود، طواف‌ها و نماز آنها و سعی را انجام داده و عمره مفرده نیز به جا آورد و در سال بعد حج واجب را به جا آورد و اگر بعد از ذی‌الحجه متوجه شود، عمره مفرده را انجام دهد و چنانچه در خارج از میقات باشد، لازم است دوباره محرم شود رجائاً و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء انجام دهد تا مُحَلَّ شُود و در سال بعد حج واجب خود را به جا آورد؛
آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۶. حج تمتع او باطل است و بنا بر احتیاط، طواف و سعی را به قصد عمره مفرده به جا آورده

و تقصیر یا حلق نموده، طواف نساء را انجام داده، از احرام خارج شود و سال آینده حج تمتع را به جا آورد؛ آیت الله تبریزی.

۷. اگر زمان تدارک گذشته، حج و احرام او باطل است و اگر زمان تدارک باقی باشد، مانند اینکه طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی الحجه تمام نشده، طواف و اعمال مترتبه را اعاده کند و اگر متمکن از مباشرت نیست، برای آن اعمال نایب بگیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی الحجه بگذرد؛ آیت الله خویی؛ و در فرض جهل به حکم با عدم امکان تدارک، بنا بر احتیاط واجب، باید یک شتر کفاره بدهد؛ آیت الله سیستانی.

۸. اگر کسی در اعمال مکه، طواف زیارت او باطل باشد باید پس از اعاده آن، سعی و طواف نساء و نماز آن را هم اعاده نماید؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۵: وظیفه مسلوس و مبطون نسبت به طواف

و نماز آن

طبق نظر همه مراجع اگر مسلوس و مبطون وقتی دارند که در آن وقت می توانند نماز و طواف را با طهارت انجام دهند، باید آن وقت را انتخاب کنند.

اما اگر تنها مقداری از طواف و نماز را می‌توانند بدون حدث انجام دهند، نظرات مراجع عظام در مسئوس و مبطنون به شرح ذیل است:

وظیفه مسئوس

۱. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مادامی که خروج بول به شکل متعارف نباشد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی.

۲. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف می‌خواند و در غیر این صورت، برای هر یک وضو بگیرد؛ آیت الله مکارم.

۳. برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده، سه شوط دیگر آن را انجام دهد؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۴. اگر حرج و مشقتی نباشد، در اثنای عمل تجدید وضو لازم است. وگرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است؛

آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، نوری.
 (و بنا بر احتیاط واجب، نایب هم بگیرد؛
 آیات عظام: سبحانی، فاضل).

وظیفه مبیطون و مانند آن

۱. برای طواف و نماز یک وضو کافی است
 (در خروج ریح؛ آیت الله زنجانی)، مگر حدثی
 غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند؛
 آیت الله سیستانی. (و به احتیاط واجب در صورت
 امکان، هم خودش طواف کند و هم نایب بگیرد؛
 آیات عظام: تبریزی، خویی).

۲. باید برای طواف نایب بگیرد؛ آیت الله بهجت.
 ۳. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، اگر
 نماز را بلافاصله بعد از طواف می‌خواند و
 در غیر این صورت برای هر یک وضو بگیرد؛
 آیت الله مکارم.

۴. اگر حرجی و مشقتی نباشد، در اثنای عمل
 تجدید وضو لازم است. وگرنه یک وضو برای
 طواف و یک وضو برای نماز کافی است؛

آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، نوری و بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد آیات عظام: سبحانی، فاضل.

۵. نایب بگیرد و بنا بر احتیاط واجب خودش نیز برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده، سه شوط دیگر آن را انجام دهد، آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

گفتار سوم: طهارت از خبث در طواف

مسئله ۱: حکم خون معفو در نماز برای طواف

۱. مانعی ندارد؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای و زنجانی.
۲. معفو نیست؛ آیات عظام: سبحانی، گلپایگانی، نوری.
۳. بنا بر احتیاط واجب معفو نیست و باید اجتناب شود؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم.

مسئله ۲: حکم محمول متنجس غیر ساتر در

طواف

۱. معفو نیست؛ آیت الله نوری.
۲. بنا بر احتیاط واجب معفو نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل.

۳. مانعی ندارد؛ سایر مراجع.

مسئله ۳: حکم نجس بودن لباس‌های کوچک

غیر ساتر

۱. معفو نیست؛ آیات عظام: جوادی، گلپایگانی،

نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب معفو نیست؛ آیات عظام:

امام خمینی، سیستانی، صافی، فاضل.

۳. مانعی ندارد؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی،

خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سبحانی، مکارم.

مسئله ۴: نجس شدن بدن و لباس در حال

طواف

۱. در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف،

اگر علم به نجاست، بعد از اتمام شوط چهارم

باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل کند؛ و اگر

قبل از اتمام شوط چهارم باشد، بعد از تطهیر، بنا

بر احتیاط، یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام

به جا آورد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۲. در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف،

طواف را رها کند و این طواف، اگر قبل از اتمام سه و نیم باشد، باطل است و بعد از سه و نیم و قبل از چهار، بنا بر احتیاط، تطهیر و تکمیل و با نماز اعاده کند و اگر بعد از دور چهارم است، تطهیر و تکمیل کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۳. تطهیر کند و طواف را (به شرط عدم فوت موالات؛ آیت الله خامنه‌ای) تکمیل نماید؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری.

مسئله ۵: نجس بودن بدن یا لباس از اول طواف

و علم به آن در اثنای طواف

۱. بنا بر احتیاط تطهیر کرده، طواف را تکمیل و اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، نوری.
۲. همان حکم مسئله قبل را دارد؛ سایر مراجع.

مسئله ۶: حکم فراموشی نجاست بدن یا لباس

در طواف

۱. طواف باطل است و باید اعاده کند؛ آیات عظام: سبحانی، گلپایگانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب باطل است و باید با طهارت اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، نوری.

۳. طواف صحیح است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سیستانی، فاضل، مکارم.

گفتار چهارم: بطلان طواف یا اشکال در قسمتی از آن

مسئله ۱: حکم بطلان طواف یا سعی

کسی که طواف یا سعی او (در عمره تمتع یا مفرده) به جهتی باطل بوده و بدون توجه تقصیر کرده، آیا از احرام خارج شده و آیا اعاده اعمال لازم است؟

۱. باید عمل باطل شده را جبران کند و از احرام خارج شده است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۲. از احرام خارج نشده و باید عمل باطل شده را با رعایت ترتیب با لباس احرام جبران کند و تقصیر کند؛ آیات عظام: خویی، سبحانی، سیستانی،

صافی، گلبایگانی (بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی).

۳. از احرام خارج نشده و باید اعمال مترتبه را اعاده کند و اعاده تقصیر بنا بر احتیاط لازم است؛
آیت الله جوادی.

۴. اگر طواف یا سعی به طور کلی باطل بوده، باید آن عمل و اعمال بعدی را به جا آورد و تا تقصیر نکرده، از محرمات احرام اجتناب کند و اگر تنها برخی از اشواط طواف یا سعی باطل بوده، آن را مطابق تفصیلی که در مناسک آمده، تکمیل یا اعاده کند و اعاده اعمال بعدی و اجتناب از محرمات احرام، لازم نیست؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: اشکال در قسمتی از طواف

طبق نظر همه مراجع اگر ممکن است، باید به عقب برگردد و همان قسمت را تکرار کند؛ اما اگر ممکن نیست:

۱. طواف را قطع نموده و حرکت را ادامه داده و آن شوط را از حجرالاسود اعاده کند؛ آیات عظام: جوادی، سیستانی، فاضل.

۲. طواف را قطع نموده و حرکت را ادامه داده تا به جایی که طواف اشکال داشت، برسد و از آنجا برای تکمیل، نیت نموده و طواف را ادامه دهد؛ سایر مراجع.

گفتار پنجم: قطع طواف

مسئله ۱: قطع طواف مستحب

طبق نظر همه مراجع قطع طواف مستحب مطلقاً جایز است.

مسئله ۲: قطع طواف واجب بدون عذر

الف) از جهت حکم تکلیفی

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیت الله بهجت.
۳. جایز نیست؛ آیات عظام: جوادی، خویی، زنجانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی.

ب) از جهت حکم وضعی

اگر طواف را قطع کرده و از آن صرف نظر کند و

بدون به هم خوردن موالات، طواف دیگری انجام دهد:

۱. اشکال دارد و اگر بعد از شوط چهارم طواف بوده، باید آن را تمام کند و نماز بخواند و دو مرتبه طواف و نماز آن را اعاده کند؛ امام خمینی

۲. انجام طواف دوم صحیح است؛ آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۳. در فرض اعتقاد به جواز، از سرگرفتن صحیح است؛ آیت الله خویی.

۴. اشکال دارد، مگر آنکه جاهل قاصر باشد؛ البته در صورتی که استیناف پس از فوت موالات عرفیه بوده یا اگر قبل از اتمام شوط چهارم بوده و قطع به این صورت باشد که از مطاف خارج، و مشغول کاری شده که عرفاً بگویند طوافش را قطع نموده و سپس از سرگرفته، طوافش صحیح است؛ آیت الله سیستانی.

۵. در هر صورت اگر یک طواف کامل به نیت وظیفه فعلیه، اعم از تمام و اتمام، به جا آورد کافی است؛ آیت الله تبریزی.

۶. اگر قبل از نصف، بدون عذر، طواف را رها کرده و پس از فوت موالات عرفیه، آن را از سر گرفته، طواف و اعمال بعد از آن صحیح است؛ وگرنه، بنا بر احتیاط واجب، طواف قبلی را تمام کند و نماز آن را بخواند و سپس طواف را از سر بگیرد و اعمال مترتبه را اعاده کند؛ آیت الله سبحانی.

۷. اگر استیناف طواف از روی عذر، چون سهو یا جهل باشد یا بعد از فوت موالات، طواف دوم صحیح است. ولی اگر قبل از فوت موالات، بدون عذر، استیناف کرده، طواف دوم بنا بر احتیاط باطل است؛ آیت الله زنجانی.

۸. بعد از فوت موالات طواف دوم صحیح است ولی اگر قبل از فوت موالات باشد طواف دوم اشکال دارد مگر جاهل قاصر باشد؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۳: قطع طواف به خاطر عذر مریضی

۱. قبل از اتمام شوط چهارم، اعاده کند و بعد از آن، طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، سیستانی، نوری.

(البته بین نیمه و شوط چهارم احتیاط آن است که اتمام و اعاده کند یا یک طواف کامل از نو انجام دهد؛ آیت الله فاضل).

۲. در صورت خروج از مطاف، اگر قبل از اتمام شوط چهارم باشد، اعاده کند و بعد از آن احتیاط آن است که برای اتمام باقیمانده، نایب بگیرد و بعد از زوال عذر احتیاطاً تکمیل و این طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۳. قبل از اتمام نیمه، اعاده کند و بعد از آن، طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: سبحانی، مکارم (البته اگر موالات به هم خورده، بنا بر احتیاط، طواف قبلی را تکمیل و یک طواف جدید به جا آورد و می تواند از طواف قبل دست برداشته و یک طواف کامل از نو انجام دهد؛ آیت الله خامنه‌ای).

۴. قبل از نیمه اعاده کند و بعد از شوط چهارم، بدون تأخیر، برای اتمام نایب بگیرد و بین نیمه و پایان شوط چهارم، بدون تأخیر برای اتمام، نایب بگیرد و همچنین خودش و اگر نمی تواند، نایب یک طواف کامل به جا آورد؛ آیت الله زنجانی.

۵. اگر موالات به هم بخورد، قبل از نیمه، اعاده و بعد از شوط چهارم، تکمیل و بین نیمه و پایان شوط چهارم، احتیاط در تکمیل و اعاده است؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۶. اگر قبل از شوط چهارم طواف را قطع کند و از مطاف بیرون رود، طوافش باطل و اعاده اش لازم است؛ ولی اگر بعد از شوط چهارم باشد، اگر قادر به اتمام نیست، صبر کند تا وقت طواف تنگ شود و اگر باز هم قادر نشد، او را طواف می دهند و اگر آن هم ممکن نبود، برای اتمام طواف نایب می گیرد؛ آیت الله بهجت.

مسئله ۴: قطع طواف به خاطر نماز جماعت

۱. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف کافی است؛ وگرنه اگر قبل از اتمام شوط چهارم بوده و موالات باقی است، اتمام کند. وگرنه اعاده کند و بعد از شوط چهارم مطلقاً اتمام کند؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی، سیستانی.

۲. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف

کافی است؛ وگرنه با خروج از مطاف یا فوت موالات، قبل از اتمام شوط چهارم، اعاده کند و بعد از شوط چهارم، بنا بر احتیاط، تکمیل و طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی.^۱

۳. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف کافی است؛ وگرنه در تمام صور می‌تواند طواف را از سر بگیرد و صحیح است. اما اگر بخواهد احتیاط کند، پس اگر طواف قبل از سه شوط و نیم قطع شده و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد. اما اگر بعد از نصف و قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده و فاصله هم شده، طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و بعد، طواف و نماز را اعاده کند؛ آیت الله فاضل.

۴. بعد از نیمه اتمام کند و قبل از آن، با طولانی شدن فاصله بنا بر احتیاط اعاده کند؛ آیت الله خامنه‌ای.

۵. پس از انجام نماز، طواف قبلی را هر چند کمتر از نصف باشد، تکمیل کند؛ آیت الله مکارم.

---

۱. درباره شرکت در جماعت، باید فتاوی آیات عظام که بعداً به طور تفصیلی بیان خواهد شد، مورد توجه قرار گیرد.

۶. اگر موالات عرفیه به هم نخورد، اشکالی ندارد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد، احتیاط مراعات شود؛ با اكمال آن طواف و اعاده آن؛ آیت الله بهجت.

۷. اگر قطع طواف بعد از شوط چهارم باشد، طواف قبلی را اتمام می‌کند؛ مگر بیش از نایب گرفتن افراد بیمار فاصله شود که طواف را اعاده می‌کند و در قبل از نیمه شوط چهارم، طواف را اعاده می‌کند؛ الا اینکه فاصله کم باشد، که آن را تکمیل می‌نماید و در بین سه و نیم و چهار، طواف قبلی را اتمام و سپس اعاده می‌کند؛ آیت الله زنجانی.

۸. بعد از پایان شوط چهارم، اتمام و قبل از نیمه، اعاده و بین نیمه و چهار، بنا بر احتیاط تکمیل و اعاده کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۹. اگر قطع بعد از شوط چهارم باشد از همان جا اتمام می‌کند و اگر قبل از دور چهارم بوده و فصل طویل شده اعاده و بنا بر احتیاط پیش از آن اتمام و نماز آن را به جا می‌آورد. آیت الله جوادی.

۱۰. اگر قطع طواف بعد از شوط چهارم باشد طواف قبلی را اتمام می‌کند و اگر قبل از اتمام شوط چهارم بوده، طواف را اعاده می‌کند؛ آیت الله نوری.

گفتار ششم: حکم زیاده، نقصان و شک در اشواط طواف

مسئله ۱: کم کردن سهوی از طواف

طبق نظر همه مراجع اگر قبل از فوت موالات (و خروج از مطاف؛ آیات عظام: تبریزی، خویی) طواف را کم کند، آن را تکمیل کند؛ اما بعد از فوت موالات:

الف) قبل از انجام نصف:

۱. طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. طواف را تکمیل کند؛ آیت الله زنجانی.

۳. بنا بر احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، سیستانی. (و اگر مقدار باقیمانده

بیش از یک شوط و کمتر از چهار شوط باشد، باید شخصاً طواف را تمام کند و بهتر است اعاده هم بنماید؛ آیت الله خویی).

(ب) بعد از انجام نصف و قبل از شوط چهارم:

۱. طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: خویی، زنجانی،

سبحانی، مکارم.

۲. بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند؛

آیت الله بهجت.

۳. بنا بر احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛

آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی،

صافی، فاضل، گلپایگانی.

۴. مانند صورت قبل است؛ آیت الله نوری.

(ج) بعد از انجام شوط چهارم:

۱. طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: بهجت، جوادی،

خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم،

نوری.

۲. به احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛

آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای.

مسئله ۲: زیادی سهوی در طواف

طبق نظر همه مراجع (غیر از آیت الله سیستانی) اگر زیادی کمتر از یک دور باشد، آن را قطع می‌کند و طواف صحیح است؛ اما اگر زیادی بیشتر از یک دور باشد:

۱. بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیت الله زنجانی) به قصد قربت، بدون تعیین قصد استحباب یا وجوب، آن را به هفت برساند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی،^۱ مکارم، نوری.

۲. می‌تواند دور اضافی را رها کند؛ هرچند احتیاط مستحب آن است که طبق نظر اول عمل کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.^۲

۱. البته طبق نظر آیت الله سیستانی: حکم به اتمام طواف از همان دور اول، بعد از رکن عراقی بنا بر فتوا، و قبل از آن بنا بر احتیاط واجب است.

۲. طبق نظر مراجع پس از انجام این دو طواف، دو رکعت نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد از سعی بخواند و دو رکعت اول را برای فریضه (طواف دوم: آیت الله سبحانی) قرار دهد؛ بدون آنکه تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است. (آیت الله سیستانی: این حکم بنا بر احتیاط مستحب است)

مسئله ۳: شک در اشواط طواف واجب

الف) قبل از تمام شدن طواف:

* شک بین هفت و بیشتر از آن:

۱. طوافش باطل است؛ آیات عظام: امام خمینی،

تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، سیستانی، نوری.

۲. به احتیاط واجب طواف را تکمیل، و بعد از

انجام نماز طواف، طواف و نماز را اعاده نماید؛

آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی.

۳. آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است؛

آیات عظام: فاضل، مکارم.

۴. اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف،

نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند،

می‌تواند طواف را ادامه دهد و اگر حجت شرعی

پیدا کرد، طواف صحیح، و در غیر این صورت

باطل است؛ آیت الله زنجانی.

* شک بین هفت و کمتر از آن.

۱. حکم صورت قبل را دارد. آیت الله زنجانی.

۲. در غیر شک بین شش و هفت، طواف باطل و در

شک بین شش و هفت، آن شوط را تکمیل و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز را اعاده کند؛
آیت الله سبحانی.

۳. در غیر شک بین شش و هفت طواف باطل، و در شک بین شش و هفت، بنا بر احتیاط واجب، طواف را اعاده کند؛ آیت الله سیستانی.

۴. بنا بر احتیاط واجب طواف باطل است؛
آیت الله مکارم.

۵. طواف باطل است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

ب) بعد از اتمام و انصراف از طواف:

※ شک بین هفت و بیشتر از آن:

۱. اگر احتمال بدهد هنگام طواف، نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند؛
آیت الله زنجانی.

۲. به شک خود اعتنا نکند؛ سایر مراجع

* شک بین هفت و کمتر از آن:

۱. به شک خود اعتنا نکند؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. احتیاط ترک نشود؛ امام خمینی.

۳. اگر وارد عمل بعدی شده، به شکش اعتنا نکند و اگر وارد عمل بعدی نشده، باید طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۴. اگر عرفاً فارغ از عمل محسوب شود، به شک خود اعتنا نکند؛ آیت الله سیستانی.

۵. اگر احتمال بدهد هنگام طواف، نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند و الاً باید طواف را اعاده کند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: ظن در اشواط طواف

۱. حکم ظن در نماز (یقین) را دارد؛ آیت الله بهجت.

۲. حکم شک را دارد؛ سایر مراجع.

مسئله ۵: وظیفه کثیر الشک

۱. اگر به حد وسواس رسیده، نباید اعتنا کند؛

آیت الله خویی.

۲. بنا را بر اقل گذاشته، طواف را تمام کند و سپس دوباره اعاده کند و اگر کثرت شک به حد وسواس برسد، اعتنا نکند؛ آیت الله زنجانی.
۳. به شکش اعتنا نکند؛ سایر مراجع.

مسئله ۶: استمرار طواف در حال شک، تا اینکه

به یقین برسد

۱. بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، فاضل.
۲. اگر به قصد رجا و کشف وضعیت خودش ادامه دهد، صحیح است؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم.
۳. اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد، طواف صحیح، و در غیر این صورت باطل است؛ آیت الله زنجانی.
۴. اشکال ندارد و صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، نوری.

گفتار هفتم: احکام طهارت بانوان در طواف

مسئله ۱: شرطیت استمرار جریان خون در سه

روز اول عادت

۱. لازم نیست در سه روز اول حیض، جریان خون پشت سر هم باشد، ولی باید سه روز اول در یک دهه باشد؛ آیت الله زنجانی.

۲. اگر سه روز اول حیض، جریان خون مستمر نباشد، مثلاً دو روز خون ببیند و یک روز پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند، بنا بر احتیاط واجب باید بین کارهای مستحاضه و تروک حیض جمع کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۳. باید در سه روز اول حیض، جریان خون پشت سر هم باشد تا حیض محقق شود؛ سایر مراجع.

مسئله ۲: نقاء متخلل

اگر سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و به گمان پاکی، اعمال را انجام دهد و دوباره قبل از ده روز خون ببیند:

۱. اگر مجموع روزهایی که خون دیده و روزهایی که در وسط پاک بوده، از ده روز تجاوز نکند، روزهایی که در وسط پاک بوده نیز حیض

است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، نوری. (مشروط به اینکه هر دو خون دارای نشانه‌های حیض بوده یا در ایام عادت باشد یا یکی از آنها در ایام عادت و دیگری دارای صفات حیض باشد؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی)

۲. در ایام پاکی وسط، بنا بر احتیاط واجب، بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند؛ آیات عظام: سیستانی، صافی، گلپایگانی.

۳. روزهای پاکی، حکم حیض را ندارد و عبادات در آن ایام صحیح واقع می‌شود؛ آیات عظام: زنجانی، مکارم.

مسئله ۳: وظیفه مستحاضه کثیره در طواف و نماز

۱. برای هر یک از طواف و نماز باید غسل کند؛ مگر آنکه از وقت غسل تا آخر نماز، خون در باطن هم قطع باشد که در این صورت، لازم نیست برای نماز غسل کند؛ آیت الله نوری (که البته وضو برای هر یک لازم است؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای) اگر خون کاملاً قطع باشد، وضو هم نیاز ندارد؛ آیت الله بهجت.

۲. اگر خون مستمر باشد، به گونه‌ای که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود، یک غسل کافی است؛ وگرنه اگر بعد از غسل، خون بیرون نزنند، برای نماز هم کافی است؛ و اگر بیرون زده باشد، به احتیاط واجب، برای نماز هم غسل لازم است؛
آیت الله سیستانی.

۳. علاوه بر اغسال یومیه، بنا بر احتیاط، برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر کدام، یک وضو بگیرد؛ **آیات عظام: تبریزی، فاضل.**

۴. برای هر کدام غسل کند و وضو لازم ندارد؛ مگر اینکه محدث به حدث اصغر باشد که احوط این است که وضو نیز بگیرد؛ **آیت الله خویی.**

۵. اگر بعد از غسل، برای نماز یومیه، خون نبیند، تجدید لازم نیست؛ وگرنه برای هر کدام از طواف و نماز احتیاطاً یک غسل کند و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود و در نزدیک مسجد هم نمی‌تواند غسل کند، احتیاطاً موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید؛
آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۶. غیر از غسل‌های نماز، غسل دیگری واجب نیست و تنها باید (بنا بر احتیاط مستحب؛ آیت الله مکارم) وضو بگیرد؛ آیت الله سبحانی.

۷. باید برای طواف، علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و بدون تأخیر طواف کند و در مورد نماز طواف، چنانچه آن را بدون فاصله قابل توجهی از طواف به جا آورده باشد، لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به جا آورد. و الاً باید برای نماز طواف هم وظایف مستحاضه را تکرار کند؛ مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد پس از طواف، تا پایان نماز، از وی خون بیرون نیامده است؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: وظیفه مستحاضه متوسطه در طواف

و نماز آن

۱. برای طواف، یک غسل و برای نماز طواف، غسل دیگر انجام دهد و برای هر کدام وضو هم بگیرد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، نوری.
۲. حکم قلیله را دارد؛ آیات عظام: زنجانی، مکارم.
۳. برای طواف و نماز آن یک غسل کافی است و

برای هر کدام از طواف و نماز وضو بگیرد؛ آیات عظام: بهجت، فاضل (بنا بر احتیاط: آیات عظام: تبریزی، خویی).

۴. برای طواف و نماز یک غسل کافی است. ولی برای هر یک از طواف و نماز (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله سیستانی) باید یک وضو بگیرد و چنانچه برای خواندن نمازهای یومیه قبلاً یک غسل در آن روز انجام داده باشد، لازم نیست برای طواف و نماز آن دوباره غسل کند؛ آیات عظام: جوادی، سیستانی.

۵. برای طواف، غسل و وضو انجام دهد و بنا بر احتیاط واجب، برای نماز هم آنها را تکرار کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۶. اگر وظایف خود را برای نماز انجام داده، وظیفه جداگانه‌ای به غیر از وضو ندارد؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۵: وظیفه مستحاضه قلیله در طواف و

نماز آن

۱. برای هر کدام از طواف و نماز (بنا بر احتیاط: آیات عظام: تبریزی، خویی) وضوی مستقل نیاز دارد و ظاهر فرج را اگر خون به آن رسیده، آب بکشد و بنا

بر احتیاط واجب، پنبه را عوض کرده یا تطهیر کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، فاضل.

۲. بنا بر احتیاط، برای هر کدام از طواف و نماز، وضوی مستقل نیاز دارد و ظاهر فرج، اگر خون به آن رسیده، آب بکشد و عوض کردن پنبه یا آب کشیدن آن لازم نیست؛ هرچند احتیاط مستحب در آن است؛ آیات عظام: سیستانی، مکارم.

۳. بنا بر احتیاط واجب، هر کدام از طواف و نماز در صورت استمرار خون، وضوی مستقل نیاز دارد و ظاهر فرج را، اگر خون به آن رسیده، آب بکشد و همچنین پنبه را عوض کند؛ آیات عظام: سبحانی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۴. اگر بین طواف و نماز طواف، فاصله قابل توجهی حاصل نشود، مستحاضه می‌تواند بدون تکرار وظایف مستحاضه، نماز طواف را به جا آورد. ولی اگر بین طواف و نماز طواف فاصله قابل توجهی ایجاد گردد و مطمئن نباشد تا پایان نماز خون خارج نمی‌شود، باید وظایف مستحاضه را

تکرار کند و ظاهر فرج را، اگر نجس شده، آب بکشد و پنبه را عوض کرده یا آب بکشد؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۶: ورود مستحاضه متوسطه و کثیره به

مسجدین

۱. جایز است، اگرچه غسل‌های واجبش را انجام نداده باشد؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل، نوری.

۲. بدون انجام غسل‌های واجب نماز (تنها در مستحاضه کثیره؛ آیت الله مکارم) جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی.

۳. بدون انجام غسل‌های واجب نماز، بنا بر احتیاط واجب (تنها در مستحاضه کثیره، آیت الله زنجانی) جایز نیست؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

مسئله ۷: سن یأس

۱. مطلقاً تمام پنجاه سال قمری است مگر اینکه خون، صفات حیض و شرایط آن را داشته باشد؛ آیت الله مکارم.

۲. مطلقاً اتمام شصت سال قمری است؛

آیت الله سیستانی.

۳. زن‌های غیر سیده اتمام پنجاه سال قمری و

زن‌های سیده، اگر بین پنجاه سال و شصت سال

قمری، خون به صفات حیض یا در ایام عادت آنها

باشد، بنا بر احتیاط، بین احکام حائض و مستحاضه

جمع کنند و بعد از شصت سال قمری، محکوم به

استحاضه است؛ آیات عظام: تبریزی، نوری.

۴. اگر خون به صفات حیض یا در ایام عادت

باشد، زن‌های سیده و غیر سیده بین پنجاه تا

شصت سال قمری بین تروک حائض و وظایف

مستحاضه احتیاط کنند؛ آیت الله خویی.

۵. اگر پنجاه سال قمری تمام شده و قرشیه

نیست، حکم استحاضه را دارد و اگر اطمینان دارد

که قرشیه است یا در آن شک دارد، چنانچه شروع

خون در عادت یا یکی دو روز قبل از آن باشد

یا خون او اوصاف حیض را داشته باشد، حکم

حیض را دارد و سیده، قسمی از اقسام قرشیه

است؛ آیت الله زنجانی.

۶. تعیین سن یائسگی محل تأمل و احتیاط است؛ در این مسئله با رعایت شرایط، به مجتهد دیگر مراجعه کنید؛ آیت الله خامنه‌ای.

۷. سیده اتمام شصت سال و غیر سیده اتمام پنجاه سال قمری؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی.^۱ (مگر علم یا اطمینان به حیضت پیدا کند؛ آیت الله بهجت)

۸. سیده قرشیه اتمام شصت، و غیر سیده قرشیه اتمام پنجاه سال قمری؛ آیت الله جوادی.

گفتار هشتم: احکام پوشش بانوان در طواف

مسئله ۱: حکم نمایان نشدن قسمتی از مو یا

بدن زن در حال طواف

طبق نظر همه مراجع، در فرض سهو و جهل قصوری، طواف او صحیح است؛ اما در فرض عمد و جهل تقصیری:

---

۱. شصت سال قمری به سال شمسی حدود ۵۸ سال و ۷۸ روز و پنجاه سال قمری به سال شمسی، حدود ۴۸ سال و ۶ ماه می‌شود.

۱. بنا بر احتیاط واجب طوافش صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، نوری.
۲. صحیح است؛ هرچند در صورت عدم عذر معصیت کرده است؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم.

مسئله ۲: حجاب زن در حال طواف

۱. با نماز فرق می‌کند و بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی) تنها وجه و کفین در طواف استثنا شده است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم.
۲. با نماز فرق نمی‌کند بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله تبریزی و پوشاندن صورت برای زن از نامحرم، بنا بر احتیاط، واجب است. ولیکن باید به نحوی باشد که ساتر به صورت زن مسّ نشود؛ آیت الله خویی.
۳. با نماز فرقی نمی‌کند؛ جز اینکه در نماز می‌تواند صورت خود را بپوشاند، ولی در طواف واجب است صورت خود را نپوشاند؛ آیت الله نوری.

۴. احتیاط این است همان مقدار که در نماز پوشاندن آن واجب است، در طواف نیز واجب است. ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد، طواف صحیح است؛ آیت الله سیستانی.

۵. از آنجا که معمولاً طواف‌کننده در معرض دید ناظر محترم است، پوشاندن عورت بر مردها و تمام اندام - به جز وجه و کفین - بر بانوان، واجب است؛ آیت الله زنجانی.

گفتار نهم: نیابت در طواف

مسئله: حکم نیابت در بعض اشواط طواف

۱. نیابت صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، نوری.
۲. تنها اگر بعد از تجاوز از نصف معذور شده و عذرش پیش آمدن بیماری است، نیابت صحیح است؛ آیت الله زنجانی.
۳. اگر نتوان در باقیمانده اشواط مکلف را طواف داد؛ برای طواف کامل نایب بگیرد؛ آیات عظام:

جوادى، صافى، گلپایگانی، مکارم. (مگر بعد از شوط چهارم، که در این صورت احتیاط آن است که برای باقیمانده نایب بگیرد و بعد از زوال عذر خودش، باقیمانده را به جا آورده و طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی)

۴. اگر در اثنا عاجز شود و پیش از تجاوز نصف باشد، باید نایب طواف را از سر بگیرد و اگر پس از تجاوز نصف باشد، باید نایب آن را اتمام کند ولی نماز طواف را علاوه بر نایب خود شخص نیز بخواند؛ آیت الله سبحانی.

۵. اگر از اول می‌داند که نمی‌تواند طواف را تمام کند (از ابتدا از انجام طواف مأیوس باشد؛ آیت الله فاضل) و نیز در صورت عجز از اتمام شوط چهارم، باید برای طواف کامل نایب بگیرد. ولی اگر بعد از شوط چهارم باشد، می‌تواند برای بقیه نایب بگیرد؛ آیت الله سیستانی.

گفتار دهم: طواف مستحب

مسئله ۱: حکم یک شوط طواف مستحبی برای

خود یا به نیابت از دیگری

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: سبحانی، سیستانی.

۲. صحیح نیست؛ سایر مراجع.

مسئله ۲: حکم طواف مستحبی بعد از احرام و

قبل از اعمال عمره یا حج

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، صافی،

گلپایگانی.

۲. اگر طواف واجب هر چند طواف نساء را انجام

نداده، نمی تواند طواف مستحب انجام دهد؛

آیات عظام: زنجانی، سبحانی.

۳. بنا بر احتیاط ترک شود؛ آیات عظام:

امام خمینی، خامنه‌ای، مکارم، نوری.

۴. بنا بر احتیاط واجب بعد از احرام و قبل از

رفتن به عرفات ترک شود؛ آیات عظام: تبریزی،

خویی، سیستانی، فاضل.

فصل سوم: نماز طواف

مسئله ۱: فاصله انداختن بین طواف و نماز

طواف

۱. لزوم موالات بین طواف و نماز طواف، حکم تکلیفی است و نه وضعی. بنابراین با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. لزوم موالات بین طواف و نماز آن، حکم وضعی است و در صورت عدم مراعات عمدی (عدم مراعات بدون عذر، آیت الله زنجانی) باید طواف و نماز آن را اعاده کند؛ آیات عظام: جوادی، خویی، سبحانی.

۳. لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم وضعی است و در صورت عدم مراعات عمدی، به

احتیاط واجب، طواف و نماز آن را اعاده کند؛
آیات عظام: تبریزی، سیستانی، فاضل.

مسئله ۲: مکان نماز طواف

(الف) در اوقات امکان و عدم ازدحام:

طبق نظر همه مراجع نماز طواف باید نزد مقام به جا آورده شود؛^۱ اما نسبت به خلف مقام:

۱. پشت مقام یا یکی از طرفین آن باشد و مادامی که جلوتر از مقام نباشد، صحیح است؛
آیت الله سبحانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب پشت مقام باشد؛ به طوری که مقام بین او و کعبه قرار گیرد و هر چقدر نزدیک تر باشد، بهتر است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم.

۳. باید پشت مقام باشد؛ به طوری که مقام بین او و کعبه قرار گیرد؛ آیات عظام: تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سیستانی، فاضل.

---

۱. البته طبق نظر آیت الله نوری، نزد مقام بودن نماز شرط نیست و در هر نقطه‌ای از مسجدالحرام نماز خوانده شود، کافی است؛ هر چند هر چه به مقام نزدیک تر و پشت آن باشد، بهتر است.

(ب) در اوقات ازدحام:

۱. اگر پشت مقام به نحوی که نزد مقام باشد، ممکن نشد، در یکی از طرفین آن نماز بخواند؛ به گونه‌ای که گفته شود نزد مقام نماز می‌خواند و اگر آن هم ممکن نشد، نزدیک‌تر از طرفین و پشت مقام را ملاحظه کند (بنا بر احتیاط پشت مقام بخواند؛ آیت الله فاضل) و اگر سه طرف مساوی باشد، پشت مقام نماز بخواند؛ آیات عظام: امام خمینی، صافی، گلپایگانی.

۲. نزدیک مقام اقامه شود و در صورت ازدحام و مزاحمت، در مسجدالحرام با فاصله پشت مقام به جا آورد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. با عدم تمکن از خواندن نماز نزد مقام، در نزدیک‌ترین نقطه به مقام به جا آورد؛ چه پشت مقام و چه دو طرف آن. ولی اگر جمعیت طواف کننده تا شعاع خیلی زیاد از کعبه ادامه دارد و موجب می‌شود نماز را در فاصله‌ای دور بخوانند، باید جوری بایستند که مقام بین او و خانه باشد، نه یکی از دو طرف او؛ آیت الله سبحانی.

۴. در صورت عدم تمکن و بُعد مفرط، در یکی از دو جانب مقام، نماز را به جا آورد و اگر نشد، مراعات الاقرب فالأقرب خلف مقام و دو طرف آن را با رعایت احتیاط به جمع در نماز کند و بلکه اعاده آن، پس از تمکن از نماز در پشت سر، هر چند در آخر وقت امکان باشد؛ آیت الله بهجت.

۵. با مراعات الاقرب فالاقرب باید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله تبریزی) پشت مقام به جا آورد؛ آیت الله خویی.

۶. با عدم تمکن از خواندن نماز پشت مقام و نزدیک آن، بنا بر احتیاط واجب، هم در یکی از طرفین مقام و نزدیک به آن و هم پشت مقام، ولی دورتر از آن، به جا آورد و اگر هر دو ممکن نشد، هر کدام ممکن است، و اگر هیچ کدام ممکن نیست، هر جای مسجد می تواند بخواند؛ آیت الله سیستانی.

۷. تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد، عقب برود، اما باید پشت مقام بایستد؛ آیت الله زنجانی.

۸. می تواند در یکی از طرفین یا عقب تر از مقام

بخواند؛ آیت الله مکارم.

فصل سوم: نماز طواف _____ ۱۰۱

۹. اقامه آن در دو طرف مقام یا نقطه دورتر تا حدی که نزد مقام صدق کند جایز است. آیت الله جوادی.

مسئله ۳: ^۱ نماز طواف در طبقه اول مسجدالحرام (از حیث بالاتر بودن از مقام)

۱. نماز صحیح است؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری.

۲. در صورت امکان نماز در صحن مسجدالحرام، خلف مقام خوانده شود؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. نماز طواف صحیح نیست؛ آیات عظام: زنجانی، صافی.

مسئله ۴: تقدم زن بر مرد در مسجدالحرام و

محاذات آنان

۱. باید عدم تقدم و عدم محاذات رعایت شود؛

---

۱. از جهت فاصله مکانی: فتوای آیات عظام در مسئله ۲ باید رعایت شود و در حال اختیار و عدم ضرورت نماز طواف در طبقه اول مسجدالحرام بر طبق نظر همه مراجع عظام به غیر از آیت الله نوری صحیح نیست.

مگر اینکه این شرط حرجی باشد، یا به موالات بین طواف و نماز لطمه بزند (یا زن از اهل سنت باشد؛ آیت الله فاضل) که در این صورت، رعایت آن شرط لازم نیست؛ آیت الله سبحانی.

۲. اگر حداقل یک وجب بین زن و مرد فاصله باشد، تقدم زن بر مرد یا محاذات اشکال ندارد؛ آیت الله خویی.

۳. عدم رعایت فاصله مرد با زن، در صورت ازدحام، ضرری به صحت نماز نمی‌زند؛ آیت الله سیستانی

۴. عدم رعایت فاصله مرد با زن ضرری به صحت نماز نمی‌زند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۵: حکم عاجز از قرائت صحیح در نماز طواف، به شرط عدم مسامحه در یادگیری

۱. به هر صورتی که می‌تواند بخواند و مجزی است؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، مکارم، ولی در صورت امکان، کسی را بگمارد که نماز را به او تلقین کند و نایب گرفتن لزومی ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، زنجانی، فاضل، نوری.

۲. در صورتی که اقتدا کردن ممکن باشد، اقتدا کند و در غیر این صورت، هر طوری می‌تواند بخواند؛ آیت الله بهجت.

۳. به هر نحوی که می‌تواند خودش بخواند و با جماعت هم بخواند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۴. هر چند در یادگیری مسامحه کرده باشد، ولی اگر مقدار زیادی از سوره حمد را می‌تواند به طور صحیح بخواند، همان کافی است و اگر نمی‌تواند، به احتیاط واجب، مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند، به آن اضافه کند و اگر آن را هم نمی‌تواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن همه حمد نباشد، همان مقدار معتنا به که یاد گرفته، کافی است و اگر نمی‌تواند، هر مقدار از قرآن که صدق قرآن خواندن کند، کافی است و اگر نمی‌تواند، تسبیح بگوید و سوره، از جاهلی که نتواند یاد بگیرد، ساقط است؛ آیت الله سیستانی.

۵. اگر ممکن است کسی را بگمارد که قرائت صحیح را به او تلقین کند و اگر امکان نداشت، به هر نحوی که می‌تواند به جا بیاورد و احتیاطاً نایب هم بگیرد؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی.

مسئله ۶: جماعت در نماز طواف

۱. جماعت در نماز طواف واجب، مستحب است؛ آیت الله بهجت.
۲. بنا بر احتیاط (بنا بر فتوا؛ آیت الله زنجانی) به آن اکتفا نشود؛ سایر مراجع.

مسئله ۷: حکم ظن در رکعات نماز طواف

۱. احتیاط واجب، اعاده بعد از اتمام است؛ آیت الله مکارم.
۲. ظن در رکعات معتبر است؛ سایر مراجع.

مسئله ۸: حکم ظن در افعال نماز طواف

۱. معتبر است؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، سبحانی، فاضل، گلپایگانی.
۲. حکم شک را دارد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی.
۳. احتیاط شود؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، زنجانی، صافی، مکارم، نوری.

فصل چهارم: سعی

گفتار اول: مکان سعی

مسئله ۱: سعی در مسعای جدید

۱. صحیح و مجزی است؛ آیات عظام: جوادی،

خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، مکارم، نوری.

۲. اگر اطمینان پیدا کنند که کوه صفا و مروه تا

مسعای جدید امتداد داشته است، سعی در آنجا

مجزی است؛ آیات عظام: بهجت، سیستانی، صافی.

۳. چنانچه در طرف صفا، از نزدیک شیشه‌ها

و در طرف مروه، تا ستون بزرگی که در وسط

مروه قرار دارد، سعی کند، مجزی است؛

آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: سعی در طبقه فوقانی

۱. مجزی نیست؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی.
۲. سعی از طبقه دوم، که از بالای کوه صفا و مروه باشد، مجزی است و سعی بین الحیدین است؛ آیات عظام: جوادی، بهجت.
۳. اگر از طبقه همکف سعی، و زیرزمین ممکن نباشد، اشکال ندارد؛ آیات عظام: سبحانی، مکارم.
۴. اگر محرز نیست که بین صفا و مروه واقع شده، مجزی نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۳: سعی در طبقه زیرزمین

طبق نظر مراجع عظام (به غیر از آیت الله صافی که بر اساس نظر ایشان: اشکال دارد) سعی در طبقه زیرزمین، با توجه به اینکه بین کوه صفا و مروه است، صحیح است و مسعای جدید آن نیز حکم مسعای همکف را دارد. (چنانچه تا انتهای مسعی سعی کند، مجزی است؛ آیت الله زنجانی)

گفتار دوم: زمان سعی

مسئله ۱: تأخیر سعی تا شب

طبق نظر مراجع عظام می‌توان سعی را، حتی بدون عذر، تا شب به تأخیر انداخت.

مسئله ۲: تأخیر سعی تا روز بعد

۱. بدون عذر باید قبل از سعی، طواف و نماز آن را اعاده کند؛ آیات عظام: خویی، زنجانی، سبحانی.
۲. بدون عذر قبل از سعی، طواف و نماز آن را بنا بر احتیاط اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، سیستانی.
۳. تأخیر جایز نیست، اما طواف و نماز اعاده ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.
۴. تأخیر سعی برای فردا و پس از آن مجزی است و اعاده طواف و نماز لازم نیست. آیت الله جوادی.

گفتار سوم: کیفیت سعی

مسئله ۱: سعی روی محمل یا سواره

۱. جایز است مطلقاً؛ هرچند راه رفتن افضل است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. در حال اختیار و توانایی باید خودش وسیله را راه ببرد؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل.

۳. اگر خودش وسیله را حرکت می‌دهد یا اینکه می‌تواند وسیله را نگه دارد، بدون اینکه برای نگه داشتن از شخصی که حرکتش می‌دهد، درخواست کند، جایز است؛ آیت الله سیستانی.

۴. اگر با اختیار خود نشسته، جایز است؛ آیت الله خویی.

مسئله ۲: موالات در سعی

۱. موالات در سعی لازم نیست؛ آیت الله گلپایگانی.
۲. در غیر شوط اول، لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، نوری.
۳. بنا بر احتیاط (بنا بر فتوا؛ آیات عظام: جوادی، زنجانی، صافی) در تمامی اشواط موالات مراعات شود؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم.^۱

---

۱. البته کسانی که معتقد به وجوب موالات هستند، در مواردی رعایت این شرط را استثنا کرده‌اند.

فصل چهارم: سعی _____ ۱۰۹

مسئله ۳: نشستن بین صفا و مروه در هنگام

سعی

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

صافی، گلپایگانی، نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب، بدون عذر نشیند؛

آیت الله بهجت.

۳. برای رفع خستگی جایز است؛ هرچند طولانی

شود. ولی پس از رفع خستگی، بلافاصله سعی را

ادامه دهد؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی.

۴. بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیت الله جوادی)

به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد؛

آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم.

گفتار چهارم: احکام شک و خلل در سعی و قطع آن

مسئله ۱: زیاد کردن در سعی از روی فراموشی

طبق نظر همه مراجع، زیاد کردن از روی

فراموشی، چه کمتر از یک شوط یا بیشتر، به

صحت سعی ضرر نمی‌زند.

مسئله ۲: زیاد کردن در سعی از روی جهل

۱. حکم زیادی عمدی را دارد و باید از نو به جا آورد؛ مگر آنکه کمتر از یک دور باشد؛ آیت الله مکارم.

۲. محل اشکال است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل،

نوری.

۳. اشکال دارد؛ مگر آنکه جاهل قاصر باشد؛

آیت الله سیستانی.

۴. به صحت سعی ضرر نمی‌زند؛ آیات عظام:

بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی،

سبحانی، صافی، گلپایگانی.

مسئله ۳: علم به نقصان سعی، بعد از تقصیر

عمره تمتع

۱. سعی را اتمام کند و اعاده تقصیر لازم نیست؛

آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، نوری.

۲. سعی را اتمام و تقصیر را اعاده کند؛ آیات عظام:

سبحانی، خویی (مگر در صورتی که نقصان، مربوط به

شوط هفتم باشد که اتمام سعی کافی است؛
آیت الله زنجانی)

۳. سعی را اتمام، و بنا بر احتیاط، تقصیر را اعاده
کند؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، سیستانی،
صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم.

* البته طبق نظر برخی از مراجع کفاره نیز لازم است.

مسئله ۴: قطع سعی و از سرگیری آن

۱. اشکال دارد؛ امام خمینی.
۲. با اعتقاد به جواز از سرگرفتن مجزی است؛
آیت الله خویی.

۳. اگر بعد از فوت مولات باشد، صحیح است؛
وگرنه اشکال دارد مگر آنکه جاهل قاصر باشد که
صحیح است؛ آیات عظام: سیستانی، جوادی.

۴. اگر از آنچه انجام داده، منصرف شده و پس از
فوت مولات شروع کرده، اشکال ندارد. ولی اگر
نصف سعی را انجام داده، احتیاطاً آن را به هفت
برساند و سعی را مجدداً به عنوان تکلیف فعلی
انجام دهد؛ آیت الله سبحانی.

۵. سعی جدید اشکال ندارد؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۵: استمرار سعی با حالت شک تا اینکه به یقین برسد

۱. سعی صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب اعاده کند؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، فاضل.

۳. اگر به رجای کشف حال ادامه داده، صحیح است؛ آیات عظام: جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم.

۴. اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان سعی نسبت به تعداد اشواط حجت شرعی پیدا کند، می‌تواند سعی را ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد، سعی صحیح و در غیر این صورت باطل است؛ آیت الله زنجانی.

فصل پنجم: احکام بین عمره تمتع و حج تمتع

مسئله ۱: خروج از مکه بین عمره و حج تمتع

۱. با اطمینان از عدم فوت اعمال حج جایز است؛ آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۲. خروج برای حاجت، (هرچند ضروری نباشد؛ آیت الله سیستانی) با اطمینان به عدم فوت اعمال حج، اشکال ندارد؛ آیت الله سیستانی. البته با احرام حج، آیات عظام: تبریزی، خویی

۳. خروج برای انجام کاری که نیاز دارد، اشکال ندارد و در این صورت نیز اگر بتواند، باید با احرام حج خارج شود؛ آیت الله زنجانی.

۴. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست (بنا بر فتوا؛ آیت الله سبحانی)، مگر در صورت ضرورت و با احرام حج؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، گلپایگانی.

مسئله ۲: خروج از مکه، پس از اعمال منا و قبل از انجام طواف و سعی، با فرض عدم ضرورت

۱. جایز نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، سبحانی، فاضل.
۳. اشکال ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، مکارم، نوری.

مسئله ۳: خروج از مکه، بعد از عمره تمتع و حکم احرام با گذشتن از میقات

۱. بنا بر احتیاط واجب، به قصد ما فی الذمه (از تمتع و مفرده) احرام عمره ببندد؛ امام خمینی.
۲. اگر در همان ماه هلالی که برای عمره تمتع احرام بسته، برگردد، نیاز به احرام جدید نیست و اگر در ماه دیگر برگردد، باید بار دیگر محرم به عمره تمتع

بشود؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، فاضل. ولی اگر در ماه دیگر به مکه بازگردد، واجب است به میقات رفته و برای عمره تمتع احرام ببندد و اعمال عمره را انجام دهد و احتیاط واجب آن است که یک طواف نساء برای عمره اول به جا آورد و اگر عمره تمتع را به جا نیاورد، حج او صحیح نیست؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی، مکارم.

۳. چنانچه بدون عذر از مکه خارج شده، عمره تمتعش باطل می‌شود و در بازگشت، چنانچه از احرام قبلی او سی روز نگذشته، می‌تواند بدون احرام از میقات بگذرد؛ آیت الله زنجانی.

۴. اگر در همان ماه برگردد، احرام لازم نیست و اگر در ماه بعد باشد، پس اگر دوباره نخواهد خارج شود، تا زمان حج باید به قصد عمره تمتع محرم شود و اگر دوباره قصد خروج و بازگشت در ماه بعد دارد، باید به قصد عمره مفرده محرم شود؛ آیت الله سیستانی.

۵. اگر در همان ماهی که محرم به عمره تمتع شده و عمره را انجام داده، از مکه بیرون رفته و در

همان ماه برگشته، احرام لازم نیست و اگر یک ماه فاصله شده، باید مجدداً برای عمره تمتع محرم شود و عمره اولی مفرده می شود و اگر یک ماه فاصله نشده، ولی در غیر ماهی که محرم به عمره تمتع شده بوده، دوباره به مکه وارد می شود، احتیاطاً برای عمره تمتع دوباره محرم شود؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۶. احتیاط واجب آن است که از میقات، بدون احرام، بگذرد و برای دخول مکه احرام ببندد و برای حج خود نیز از مکه محرم شود و هر دو احرام را به قصد قربت مطلقه انجام دهد؛ آیت الله نوری.

۷. باید با احرام از میقات عبور کند و عمره مفرده انجام دهد؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۴: انجام عمره تمتع در ذی القعدة و

خروج از مکه در ذی الحجة

۱. عمره تمتع قبلی باطل شده و باید مجدداً عمره تمتع انجام دهد؛ با احرام از یکی از میقات های عمره تمتع؛ آیات عظام: خامنه ای، فاضل.

(می تواند از ادنی الحل برای عمره مفرده محرم شود و اگر به قصد انجام حج، تا روز ترویبه در مکه بماند، عمره مفرده تبدیل به عمره تمتع می شود؛ آیت الله سیستانی).

۲. اگر از میقات گذشته، باید دوباره محرم شود و عمره به جا آورد و همان عمره تمتع او محسوب می شود؛ آیت الله خویی و برای عمره سابق، احتیاطاً طواف نساء به جا آورد؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، مکارم.

۳. اگر یک ماه فاصله شده، باید مجدداً برای عمره تمتع محرم شود و عمره اولی مفرده می شود و اگر یک ماه فاصله نشده، احتیاطاً برای عمره تمتع دوباره محرم شود؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۴. اگر سی روز از احرام قبلی گذشته یا از میقات عبور نموده، بنا بر احتیاط واجب به قصد ما فی الذمه (از تمتع و مفرده) احرام عمره ببندد؛ امام خمینی.

۵. واجب است به میقات رفته و برای عمره تمتع احرام ببندد و اعمال عمره را انجام دهد و احتیاط

واجب آن است که یک طواف نساء برای عمره اول به جا آورد و اگر عمره تمتع را به جا نیاورد، حج او صحیح نیست؛ آیت الله سبحانی.

۶. در صورت حاجت می تواند خارج شود و در بازگشت، چنانچه از احرام قبلی او سی روز گذشته، باید مجدداً محرم شود و اگر بدون نیاز خارج شود، عمره اش باطل می گردد؛ آیت الله زنجانی.

۷. در مسئله قبلی بیان شده است؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۵: تراشیدن سر بین عمره و حج تمتع

۱. جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. اشکال ندارد؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی،

سیستانی، فاضل.

۳. اگر عمره تمتع در ماه شوال انجام داده شود،

تراشیدن سر، تا سی روز بعد از عید فطر، جایز

است. ولی بعد از آن، بنا بر احتیاط واجب، نباید

تراشیده شود؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی.

۴. جایز است؛ مگر آنکه تراشیدن سر در حج

برای کسی واجب باشد و زمینه آن با تراشیدن پیش از آن از بین برود؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۶: انجام عمره مفرده بین عمره و حج

تمتع

الف) حکم تکلیفی:

۱. جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خویی، زنجانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیت الله خامنه‌ای.
۳. جایز نیست؛ مگر در صورتی که از مکه خارج شود و در ماه بعد از ماه انجام عمره تمتع، با احرام عمره مفرده، داخل شود؛ آیات عظام: تبریزی، فاضل.
۴. اگر برای عمره مفرده محرم شود، باید آن را تمام کند؛ آیت الله سیستانی.
۵. اشکال ندارد؛ آیت الله بهجت.

ب) حکم وضعی:

۱. عمره تمتع را باطل می‌کند؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی. ولی اگر تا هشتم ذی‌حجه در مکه بماند و

قصد حج کند، عمره مفرده، تمتع به حساب می‌آید؛
آیت الله سیستانی.

۲. عمره تمتع باطل و این عمره مفرده، مبدل به
عمره تمتع می‌گردد؛ آیت الله سبحانی.

۳. اگر در ماه دیگر انجام دهد، عمره تمتع باطل،
و چنانچه تا هشتم ذی‌الحجه در مکه بماند،
این عمره مفرده، عمره تمتع محسوب می‌شود؛
آیت الله فاضل.

۴. اگر از حرم خارج شده و در غیر از ماهی که
برای عمره تمتع محرم شده، انجام دهد، عمره تمتع
به عمره مفرده تبدیل می‌شود؛ آیت الله تبریزی.

۵. لطمه‌ای به عمره و حج تمتع نمی‌زند؛
آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، صافی،
مکارم، نوری.

فصل ششم: وقوفین

گفتار اول: وقوف در عرفات

مسئله ۱: ابتدای وقوف

۱. به مقدار خواندن نماز ظهر و عصر پشت سر هم (و انجام یک غسل؛ آیت الله سیستانی) و مقدمات آن تأخیر از ظهر روز نهم اشکال ندارد؛ آیت الله خامنه‌ای.
۲. تا یک ساعت بعد از ظهر می‌تواند تأخیر کند؛

آیات عظام: تبریزی، خویی.

۳. تأخیر تا قبل از غروب (زوال حمزه مشرقیه) به مقدار مسمای عرفی وقوف جایز است؛ آیت الله زنجانی.
۴. فقط تأخیر به مقدار ادای نماز ظهر و عصر در اول وقت و انجام مقدمات آن در منطقه نمره که

فعالاً مسجد نمره در آن است و خارج از عرفات می‌باشد، جایز است؛ آیت الله سبحانی.

۵. احتیاط واجب آن است که وقوف را از اول ظهر تأخیر نیندازد؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۲: انتهای وقوف

۱. غروب آفتاب است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، مکارم.

۲. با شک در سقوط قرص، غروب شرعی (زوال حمره مشرقیه) و در صورت اطمینان به سقوط قرص خورشید، بنا بر احتیاط واجب، غروب شرعی (زوال حمره مشرقیه) است؛ آیت الله سیستانی.

۳. غروب شرعی (زوال حمره مشرقیه) است؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۳: متابعت از اهل سنت در رؤیت هلال

ذی‌الحجه نسبت به انجام وقوفین

الف) علم به خلاف نباشد

طبق نظر همه مراجع (به غیر از آیت الله سیستانی) کفایت می‌کند.

آیت الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب کفایت نمی‌کند مگر بر طبق ضوابط شرعی هلال ذی‌الحجه ثابت شود.

(ب) علم به خلاف باشد

۱. کفایت می‌کند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، فاضل، مکارم، نوری.
۲. در صورت ناچاری و تقیه کفایت می‌کند؛ آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی.
۳. کفایت نمی‌کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.
۴. بنا بر احتیاط واجب کفایت نمی‌کند؛ آیت الله سیستانی.

گفتار دوم: وقوف در مشعر

- مسئله ۱: بیتوته شب عید تا طلوع فجر در مشعر
۱. بودن مقداری از شب تا طلوع فجر واجب است؛ آیت الله سیستانی.
  ۲. واجب است؛ آیات عظام: سبحانی، صافی، گلپایگانی.
  ۳. به احتیاط واجب، لازم است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۴. واجب نیست؛ هرچند مطابق احتیاط است؛

آیات عظام: تبریزی، خویی، زنجانی.

مسئله ۲: وقوف در مشعر از طلوع فجر تا طلوع

آفتاب روز عید

۱. واجب است از طلوع فجر تا طلوع آفتاب

در مشعر بماند؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای،

خویی، سبحانی، مکارم و تا کمی قبل از طلوع آفتاب؛

آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی،

نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب تا طلوع آفتاب واجب

است؛ آیت الله بهجت.

۳. مقدار واجب وقوف اختیاری مشعر، مسمای

وقوف بین الطلوعین است و مقدار رکن وقوف،

مسمای وقوف بین غروب (زوال حمرة مشرقیه) روز نهم

تا طلوع خورشید روز عید است؛ آیت الله زنجانی.

۴. واجب وقوف، قسمتی از شب تا کمی قبل از

طلوع آفتاب است و رکن، وقوف فی الجمله از آن

است؛ آیت الله سیستانی.

مسئله ۳: زمان کوچ شبانه معذورین و بانوان از

مشعر به منا

۱. باید بعد از نیمه شب حرکت کنند، اما در صورت اضطرار، حرکت قبل از نیمه شب اشکالی ندارد و وقوف اضطراری کفایت می کند؛ آیت الله سبحانی.
۲. بنا بر احتیاط واجب، بعد از نیمه شب حرکت کنند؛ آیات عظام: امام خمینی، نوری.
۳. می توانند قبل از نیمه شب حرکت کنند؛ سایر مراجع.

مسئله ۴: وقوف در حال عبور

طبق نظر همه مراجع عظام: نیت وقوف در حال عبور اشکال ندارد و مجزی است لذا برای بانوان و سایر معذورین در وقوف شبانه مشعرالحرام توقف اتوبوس و یا پیاده شدن از آن برای نیت وقوف لازم نیست.

مسئله ۵: بازگشت همراهان معذورین به مشعر،

برای درک بین الطلوعین

۱. در صورت امکان (بنا بر احتیاط؛ آیت الله مکارم) باید برگردند؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی.

۲. کسانی که ناچارند همراه معذورین باشند، اگر بتوانند، ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر برگردند، باید برگردند و در فرض عجز، اگر بتوانند قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند، باید برگردند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۳. اگر معذورین نیازی به اینها ندارند، باید برگردند؛ آیت الله سیستانی.

۴. اگر معذورین نیازی به اینها ندارند، باید برگردند. اما کسانی که حج آنها نیابی است، چنانچه با معذورین به منا رفتند، برای درک وقوف اختیاری، لازم است به مشعر برگردند؛ آیت الله سبحانی.

۵. لازم نیست برگردند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی خامنه‌ای، نوری.^۱

مسئله ۶: ترک عمدی وقوف بین الطلوعین

مشعر

حکم کسی که وقوف شبانه را در مشعر درک

---

۱. باید توجه داشت که در مورد نیابت معذورین، بین فقها اختلاف است؛ به مسئله آن مراجعه شود.

کرده، ولی عمداً وقوف بین الطلوعین را ترک نموده، با فرض درک وقوف عرفات:

۱. حج او صحیح است؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، زنجانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم.
۲. باید حج را اعاده کند؛ آیات عظام: خامنه‌ای، فاضل؛ مگر اینکه جاهل باشد، که در این صورت حج او صحیح است؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.
۳. بنا بر احتیاط حج را اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی، نوری.^۱

---

۱. عده‌ای از مراجع عظام، در برخی از صور، کفاره را لازم دانسته‌اند.

فصل هشتم: اعمال منادر روز عید قربان

گفتار اول: ترتیب اعمال

طبق نظر همه مراجع رعایت نکردن ترتیب، (رمی، ذبح، حلق یا تقصیر) چنانچه از روی غفلت، سهو یا جهل باشد، نیاز به اعاده ندارد؛ اما حکم ترتیب اعمال بدین شرح است:

مسئله ۱: ترتیب بین رمی و ذبح

۱. ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، باید اعاده شود؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی.
۲. ترتیب لازم است (بنا بر احتیاط؛ آیات عظام: بهجت، مکارم) و اگر رعایت نکند، گناه کرده، ولی عملش صحیح است؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. بنا بر احتیاط، ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، در صورت امکان، بنا بر احتیاط اعاده شود؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۲: ترتیب بین ذبح و حلق

۱. ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، باید اعاده شود؛ آیات عظام: زنجانی، سبحانی.
۲. ترتیب لازم است (بنا بر احتیاط؛ آیات عظام: بهجت، مکارم) و اگر رعایت نکند، گناه کرده، ولی عملش صحیح است؛ آیت الله خامنه‌ای.
۳. اگر قربانی را در جایی که ذبح و قربانی در آن مجزی است تهیه کرده باشد، می‌تواند قبل از ذبح حلق یا تقصیر کند؛ آیت الله سیستانی.
۴. بنا بر احتیاط ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، در صورت امکان بنا بر احتیاط اعاده شود؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

گفتار دوم: رمی

مسئله ۱: رمی جمرات در توسعه عرضی

۱. اگر بتواند جای جَمَره قدیمی را بشناسد، باید همان جا را رمی کند و اگر شناختن جای جمره قدیمی یا رمی آن برای او مشقت داشته باشد، (وسط دیوار جدید را رمی کند؛ آیت الله تبریزی) هر جای جمره فعلی را رمی کند، کافی است؛ آیت الله خامنه‌ای.

۲. اگر بتواند جای جمره قدیمی را بشناسد، بنا بر احتیاط واجب باید همان جا را رمی کند و اگر میسور نباشد، به احتیاط واجب باید رمی را تکرار کند؛ مگر مقداری که مستلزم حرج یا ضرر است؛ آیت الله سیستانی.

۳. در صورت عدم امکان رمی ستون سابق، محاذی ستون سابق رمی شود؛ آیت الله صافی.

۴. اگر مکان سابق آن مشخص نباشد، رمی هر جای جمره، غیر از مقداری از دیوار که خارج از حدود مناست، کافی است؛ آیت الله جوادی، ولی اصابت به ستون شرط نیست و رمی باید با هدف‌گیری آن فضا همراه باشد؛ آیت الله سبحانی.

۵. سنگ باید به حوضچه بیفتد؛ هر چند بزرگ تر از سابق شده باشد و اگر به دیوار بزند تا به حوضچه بیفتد، کافی است؛ آیت الله مکارم.

۶. رمی هر قسمت از جمرات (اگر ممکن نیست سؤال شود که جمره از کجا زیاد شده؛ آیت الله بهجت) کافی است؛ آیات عظام: زنجانی، فاضل، نوری.

مسئله ۲: رمی جمرات از طبقه دوم

۱. بنا بر احتیاط واجب، مجزی نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی.

۲. صحیح است؛ سایر مراجع.

مسئله ۳: رمی شبانه جمره

۱. معذورین می توانند در هر وقت شب، شب قبل یا شب بعد، رمی کنند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۲. معذورین تنها می توانند شب قبل از آن روز رمی کنند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی.

۳. معذورین می توانند شب قبل از آن روز رمی کنند؛ اما در شب بعد، بنا بر احتیاط واجب، مجزی نیست؛ مگر آنکه فردا مانعی داشته باشند؛ آیت الله بهجت.

۴. معذورین می توانند شب قبل یا شب بعد، رمی کنند و اگر نتوانستند، رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند؛ آیات عظام: جوادی، صافی، گلپایگانی.

۵. کسانی که شب، از ماندن در مشعر معذور بودند، مثل زنان و بیماران، می توانند همان شب عید رمی کنند. ولی پرستاران و همراهان آنها باید روز رمی کنند؛ مگر اینکه نیاز مستمر در طول روز به آنها باشد و رمی در شب بعدی کافی نیست و معذور باید نایب بگیرد؛ مگر چوپانان و کسانی که از ماندن در منا معذورند؛ به جهت ترس یا بیماری یا غیر آن، که در این صورت جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نمی توانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند؛

آیت الله سیستانی.

۶. عده ای از معذورین باید در شب قبل رمی کنند و بنا بر احتیاط، رمی روزانه برای آنها کافی نیست، که این افراد عبارتند از: کسانی که رمی

روزانه برای آنها ممکن نیست یا ضرر اساسی دارد یا می‌ترسند با خطر جدی روبه‌رو شوند. عده‌ای از معذورین می‌توانند در شب قبل رمی کنند، که بانوان، کودکان، ضعفا، کسانی که رمی روزانه برای آنان مشقت شدید دارد و کسانی که برای تهیه ارزاق عمومی از رمی روزانه معذورند، از این جمله‌اند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: عجز از بعض رمی

۱. باید برای کل رمی نایب بگیرد؛ آیات عظام:

تبریزی، زنجانی، سبحانی، مکارم.

۲. برای بقیه نایب بگیرد؛ آیات عظام: امام خمینی،

بهجت، خامنه‌ای.

۳. احتیاط آن است که نایب، بقیه را رمی نموده

و بعد از آن، تماماً به نیابت انجام دهد؛ آیات عظام:

صافی، فاضل.

۴. بنا بر احتیاط واجب، نایب یک رمی کامل

انجام دهد و نسبت به مقدار تکمیلی، نیت اعم از

اکمال و اعاده را داشته باشد؛ آیت الله سیستانی.

۵. می توان برای بقیه نایب گرفت، هر چند نیابت برای تمام رمی بهتر است؛ آیت الله جوادی.

مسئله ۵: تخییر معذورین بین رمی شبانه و نیابت

در روز

افرادی که نمی توانند جمرات را در روز رمی کنند، آیا باید در شب رمی کنند یا می توانند در روز نایب بگیرند؟

۱. می توانند نایب بگیرند؛ آیات عظام: امام خمینی،

نوری.

۲. معذور از رمی روزانه باید نایب بگیرد و نمی تواند در شب رمی کند؛ مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منا معذور باشند؛ آیت الله سیستانی.

۳. باید شب قبل رمی کنند و اگر معذورند، برای رمی در روز نایب می گیرند؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی.

۴. باید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: فاضل، مکارم) شب رمی نماید؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی.

مسئله ۶: تقدم قضای رمی روز قبل بر ادا

۱. واجب است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.
۲. احتیاط واجب در تقدم است؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۷: فاصله انداختن بین قضای رمی روز

قبل و ادای روز حاضر

۱. لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.
۲. لازم است؛ آیات عظام: جوادی، زنجانی.
۳. بنا بر احتیاط واجب لازم است؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی.

مسئله ۸: مقدار فاصله

۱. بین رمی قضا و ادا، لااقل به مقدار یکدوازدهم روزی که سنگ می‌زنند، فاصله بیندازند؛ آیت الله زنجانی.
۲. مدتی فاصله کفایت می‌کند؛ آیت الله سیستانی.
۳. فاصله آن، به مقداری است که عرفاً یک رمی محسوب نشوند. آیت الله جوادی.

فصل هفتم: اعمال نماز روز عید قربان _____ ۱۳۷

۴. بنا بر احتیاط واجب، قضای روز قبل، طرف صبح و ادای آن، همان روز هنگام زوال باشد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۵. فاصله خاصی لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۹: ترتیب بین رمی روز یازدهم و دوازدهم و ذبح و یا حلق و تقصیر

طبق نظر همه مراجع عظام؛ این ترتیب برای کسانی که ذبح و یا حلق و تقصیر را در روز عید انجام نداده‌اند، لازم نیست.

مسئله ۱۰: ترتیب بین قضای رمی روز یازدهم و ادا یا قضای رمی روز دوازدهم

طبق نظر همه مراجع عظام بنا بر فتوا یا بنا بر احتیاط (به غیر از آیت الله سیستانی)؛ باید هر سه جمره رمی شود و بعد از آن رمی روز دوازدهم و یا قضای آن انجام گیرد.

آیت الله سیستانی: و می تواند هر جمره ای را ابتدا برای قضای روز یازدهم و بعد از آن برای ادا یا قضای روز دوازدهم رمی نماید ولی به احتیاط واجب باید بین آن دو قدری فاصله بیندازد.

مسئله ۱۱: ترتیب بین رمی خود و رمی نیابی

طبق نظر همه مراجع عظام؛ کسی که در رمی نایب می شود، لازم نیست هر سه جمره را برای خود رمی نموده و بعد از آن برای منوب عنه رمی نماید بلکه می تواند در هر جمره، رمی خود را که انجام داد، رمی نیابی را هم انجام دهد.

مسئله ۱۲: ترک جمرات سه گانه روز یازدهم و

دوازدهم

الف) حکم وضعی

طبق نظر همه مراجع، اگر عمدی هم باشد، به صحت حج لطمه ای وارد نمی شود.

ب) حکم تکلیفی (وجوب تدارک)

* قبل از خروج از مکه

طبق نظر همه مراجع، اگر در ایام تشریق باشد،

باید برگردد و به جا آورد و اگر متمکن نیست، باید نایب بگیرد؛ اما اگر بعد از ایام تشریق باشد:

۱. احتیاط واجب آن است که خودش یا نایب از مکه برگردد و به جا آورد و در سال دیگر هم، در ایامی که فوت شده است، خودش یا نایب قضا کند؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، زنجانی، فاضل، نوری.

۲. (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله جوادی) در سال بعد خودش یا نایب رمی را در ایام تشریق قضا کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی، مکارم.

۳. تا آخر ذی‌الحجه به جا آورد و بنا بر احتیاط واجب، در سال بعد هم در ایام منا، خودش یا نایب به جا آورد؛ آیت الله سبحانی.

۴. واجب است به منا برگردد و رمی کند؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی.

❖ بعد از خروج از مکه

۱. احتیاط واجب آن است که آن را در سال دیگر، خودش یا نایب در ایام تشریق قضا کند؛

آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، نوری.

۲. باید در سال بعد خودش یا نایبش (بنا بر احتیاط واجب نسبت به نیابت؛ آیت الله بهجت) در ایام تشریق قضا کند؛ آیت الله مکارم.

۳. اگر در ایام تشریق باشد، باید برگردد و به جا آورد و اگر متمکن نیست، نایب بگیرد و اگر بعد از ایام تشریق باشد، در سال بعد خودش یا نایبش، در ایام تشریق، قضا کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۴. قضای رمی واجب نیست؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی.

مسئله ۳: شک در عدد رمی بعد از انصراف از

آن و قبل از قربانی

۱. بنا بر احتیاط، در شک در نقیصه، تدارک کند؛

آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل.

۲. به شک خود مطلقاً اعتنا نکند؛ آیت الله بهجت.

۳. اگر بعد از صدق عرفی فراغ باشد، اعتنا نکند؛

آیات عظام: جوادی، سیستانی.

۴. اگر احتمال بدهد هنگام عمل به رعایت عدد توجه داشته، اعتنا نکند؛ آیت الله زنجانی.

۵. اگر شک در نقیصه باشد، بنا را بر کمتر می‌گذارد و چنانچه موالات به هم نخورده، باقیمانده را به جا می‌آورد و اگر موالات به هم خورده، احتیاط آن است که آن را تکمیل کند و سپس از نو، هفت سنگ بزند؛ مگر اینکه چهار سنگ زده باشد؛ آیت الله مکارم.

۶. اگر شک در نقیصه کند، باید برگردد و نقیصه را تمام کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۱۴: اذن در رمی از طرف معذورین

۱. اگر نایب از رفع عذر معذور، مأیوس باشد یا نتواند اذن بگیرد، اذن معتبر نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، نوری.

۲. استنابه باید با اجازه معذور باشد و اگر نتواند اذن بدهد، ولی یا شخص دیگری از طرف

او به جا آورد و در سال بعد خودش نایب بگیرد؛

آیت الله مکارم.

۳. اگر قطع یا اطمینانی که به منزله قطع است، به

رضایت داشته باشد، اذن لازم نیست؛ آیت الله بهجت.

۴. استنابه بدون اذن گرفتن تحقق پیدا نمی‌کند؛

مگر اینکه از نایب گرفتن هم عاجز باشد؛ مثل

بی‌هوش و طفل غیر ممیز؛ آیات عظام: تبریزی، خویی،

سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی.

۵. احتیاط استجبایی در اذن گرفتن است؛

آیت الله زنجانی.

مسئله ۱۵: رفع عذر بعد از نیابت در رمی با

فرض یأس از رفع آن

۱. اگر قبل از گذشتن وقت رمی، متمکن از رمی

شد، (بنا بر احتیاط؛ آیت الله مکارم) باید خودش

رمی کند؛ آیت الله زنجانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب، اعاده لازم است؛ آیات عظام:

تبریزی، خویی، سیستانی.

۳. اعاده لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی،

فصل هفتم: اعمال منادر روز عید قربان _____ ۱۴۳

بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل،
گلپایگانی، نوری.

گفتار سوم: قربانی

مسئله ۱: زمان قربانی

۱. احتیاط واجب آن است که در روز عید انجام
گیرد؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، خامنه‌ای،
خویی، سبحانی، فاضل، نوری.

۲. تا روز دوازدهم اشکال ندارد؛ آیت الله زنجانی.

۳. تا آخر ایام تشریق، جایز است؛ آیات عظام:
جوادی، سیستانی، مکارم.

۴. تا آخر ذی‌حجه جایز است و بنا بر احتیاط در غیر
روز عید و سه روز بعدش قصد ادا و قضا نماید و
نیت ما فی الذمه کند؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

مسئله ۲: تأخیر قربانی

۱. بنا بر احتیاط واجب در ایام تشریق و اگر هم
نشد در بقیه ماه ذی‌الحجه انجام گیرد؛ آیات عظام:
امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، فاضل، نوری.

۲. تا آخر ایام تشریق، بلکه تا آخر ذی‌الحجه کافی است. ولی بنا بر احتیاط واجب، در غیر روز عید و سه روز بعدش، به نیت ما فی الذمه انجام شود؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

۳. تا آخر ایام تشریق انجام دهد و اگر آن هم نشد، تا آخر ماه ذی‌الحجه انجام گیرد؛ آیات عظام: خوبی، تبریزی، سبحانی.

۴. تأخیر از ایام تشریق، بدون عذر، موجب بطلان حج است و در صورت عذر، به جای قربانی روزه بگیرد؛ آیات عظام جوادی، سیستانی.

۵. در صورت عذر، تأخیر آن تا آخر ذی‌الحجه اشکال ندارد؛ آیت الله مکارم.

۶. تأخیر قربانی از روز دوازدهم، بدون عذر، موجب بطلان حج است و در صورت عذر، تأخیر آن تا زمانی که بتواند بعد از قربانی حلق و تقصیر کرده و اعمال مکه را در ذی‌الحجه به جا آورد، اشکال ندارد؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۳: قربانی در شب یازدهم و بعد از آن

۱. کفایت می‌کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

خامنه‌ای، نوری.

۲. کفایت نمی‌کند، مگر برای خائف؛ آیات عظام:

خوبی، سبحانی، فاضل.

۳. بنا بر احتیاط واجب کافی نیست؛ آیات عظام:

جوادی، مکارم مگر برای خائف؛ آیات عظام: تبریزی،

سیستانی، صافی، گلپایگانی.

۴. قربانی در شب کفایت نمی‌کند؛ مگر برای

خائف که می‌تواند شب دهم قربانی کند و اگر از

آن هم معذور است، قربانی در شب‌های بعدی

کفایت می‌کند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: ایمان ذابح

۱. بنا بر احتیاط واجب باید ذابح مؤمن (شیعه

دوازده امامی) باشد، بلکه خالی از قوت نیست؛

امام خمینی.

۲. اگر از او خصوص ذبح را خواسته باشد، لازم

نیست مؤمن باشد و خودش باید قصد قربانی و

قربت کند؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل،

نوری.

۳. ایمان در ذابح شرط نیست و اسلام کافی است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم.

مسئله ۵: تثلیث قربانی

تثلیث قربانی، یعنی اینکه حاجی، قربانی را سه قسمت کرده و مقداری از آن را صدقه^۱ و مقداری را هدیه و مقدار دیگر را خود مصرف کند.

۱. تثلیث واجب نیست؛ آیات عظام: امام خمینی،

جوادی، خامنه‌ای، فاضل، نوری.

۲. در صورت تمکن، تثلیث واجب است؛

آیت الله مکارم.

۳. بنا بر احتیاط تثلیث واجب است؛ آیات عظام:

بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی.

۴. بنا بر احتیاط واجب، صدقه دادن ثلث قربانی

---

۱. نسبت به صدقه، بنا بر نظر آیات عظامی که آن را لازم می‌دانند، می‌تواند از فقیر وکالت در قبض و اعراض بگیرد و در صورت عدم تمکن، ساقط است (ولی ضامن سهم فقیر است؛ آیت الله زنجانی) و همچنین است نسبت به هدیه در وکالت گرفتن از مؤمن.

فصل هفتم: اعمال منادر روز عید قربان _____ ۱۴۷

به فقیر مسلمان لازم است؛ آیات عظام: سبحانی، سیستانی.

۵. صدقه دادن ثلث قربانی به فقیری که در حرم حضور دارد، هر چند زائر باشد، واجب است؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۶: تأخیر قربانی و حلق یا تقصیر قبل

از انجام آن

۱. می تواند (اگر قربانی را در منا تهیه کرد؛ آیت الله سیستانی) حلق یا تقصیر کند؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی، صافی، گلپایگانی.

۲. نباید حلق یا تقصیر را از روز عید به تأخیر بیندازد؛ آیت الله نوری.

۳. بنا بر احتیاط باید در روز عید حلق یا تقصیر کند؛ آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای.

۴. بنا بر احتیاط نمی تواند تقصیر کند. بلکه باید ترتیب بین قربانی و تقصیر و اعمال پس از آن را مراعات کند؛ وگرنه هر چند عمل او باطل

نیست، ولی اگر از روی عمد بوده گناه کرده است؛
آیت الله مکارم.

۵. حلق یا تقصیر باید بعد از قربانی باشد؛
آیت الله زنجانی، و از غروب روز سیزدهم به تأخیر
نیفتد؛ آیت الله سبحانی.

۶. بنا بر احتیاط واجب (مگر در فرض اضطرار یا
حرج؛ آیت الله فاضل) حلق نکند و بعد از قربانی،
حلق یا تقصیر نماید؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی.

گفتار چهارم: حلق و تقصیر

مسئله ۱: اکتفا به ناخن گرفتن در تقصیر

۱. به ناخن گرفتن اکتفا نشود و اگر خواست
ناخن بگیرد، پس از کوتاه کردن مو باشد؛
آیت الله سبحانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب به ناخن گرفتن اکتفا
نشود و اگر خواست ناخن بگیرد، پس از کوتاه
کردن مو باشد؛ آیات عظام: سیستانی، مکارم.

۳. ناخن گرفتن در تقصیر کافی است؛ هر چند

فصل هفتم: اعمال نماز در روز عید قربان _____ ۱۴۹

بهتر است به آن اکتفا نشود؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۲: کفایت حلق یا تقصیر موی محرم

دیگر، قبل از تقصیر خود

طبق نظر همه مراجع، حکم تکلیفی حلق و تقصیر عمدی موی دیگری قبل از تقصیر، حرمت است و حکم ناخن گرفتن دیگری قبل از تقصیر، عدم حرمت است؛ اما حکم وضعی کفایت این حلق یا تقصیر مو:

۱. کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

جوادی، خامنه‌ای، نوری.

۲. کافی نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی،

سیستانی.

۳. بنا بر احتیاط واجب کافی نیست؛ آیات عظام:

صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم.

۴. کافی است؛ مگر اینکه حاجی بدون عذر از

محرمی بخواهد که موی او را حلق یا تقصیر کند

که در این صورت، بنا بر احتیاط، کافی نیست؛
آیت الله زنجانی.

مسئله ۳: تراشیدن سر با ماشین ته زن به جای

تیغ

۱. کفایت می کند؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی،

مکارم، نوری.

۲. اگر عرفاً حلق صدق کند، کفایت می کند؛

آیات عظام: جوادی، سبحانی، فاضل.

۳. بنا بر احتیاط واجب، کافی نیست؛ آیات عظام:

امام خمینی، خامنه ای، صافی، گلپایگانی.

۴. حلق، واجب تعیینی نیست و به قصد وظیفه

فعلیه، ماشین کردن هم کافی است؛ آیت الله بهجت.

مسئله ۴: حلق در سفر اول حج برای مردان

۱. اگر حجة الاسلام خود را به جا می آورد،

هرچند حج اول او نباشد، باید حلق کند؛

آیت الله زنجانی.

۲. کسی که برای اولین بار حج می رود خواه

حجة الاسلام یا حج نیابی و یا مستحب و همچنین

کسی که حجة الاسلام را به جا می آورد، باید حلق کند هرچند سفر اولش نباشد، مثل کسی است که قبلاً حج مستحبی یا نیایی به جا آورده؛ آیت الله سبحانی.

۳. به احتیاط واجب باید حلق کند؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، گلپایگانی.

۴. تقصیر جایز است؛ هرچند حلق، مستحب و افضل است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، فاضل، مکارم، نوری.

مسئله ۵: تأخیر حلق یا تقصیر از روز عید

۱. تأخیر حلق یا تقصیر، تا زمانی که بتواند بعد از آن اعمال مکه را در ذی الحجة به جا آورد، جایز است؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی.

۲. تأخیر تا آخر ایام تشریق جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، مکارم.

۳. تأخیر جایز نیست آیت الله نوری.

۴. احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد

و اگر به جا نیاورد، شب یازدهم یا بعد آن به جا آورد؛ آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای.

۵. بنا بر احتیاط واجب باید در روز عید باشد؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی و اگر تأخیر انداخت روز یازدهم به جا آورد؛ آیت الله جوادی و اگر تأخیر انداخت تا آخر ذی الحجّه وقت دارد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.

۶. بنا بر احتیاط جایز نیست مگر اینکه قربانی را انجام نداده باشد؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۶: صحت حلق و تقصیر شبانه بعد از

روز عید

۱. مجزی نیست؛ آیت الله سبحانی.
۲. بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست؛ آیات عظام: تبریزی، جوادی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم.
۳. کفایت می‌کند؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، فاضل، نوری.

فصل هشتم: اعمال مکه

مسئله ۱: تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای

معذورین

۱. واجب نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

جوادی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل، نوری.

۲. واجب نیست مگر آنکه اطمینان به عدم تمکن

از انجام آن اعمال، بعد از برگشتن از منا حاصل

شود؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، سبحانی، صافی،

گلپایگانی.

۳. واجب است مگر مواردی که مجوز آن

حرجی بودن طواف و سعی یا خوف مشقت باشد،

البته کسی که می‌ترسد، نتواند از منا به مکه بازگردد

باید حتی طواف نساء را مقدم نماید ولی سایر طوائف نمی توانند طواف نساء را مقدم بدانند؛

آیت الله زنجانی.

۴. احتیاط واجب آن است که ترک نکنند؛

آیت الله مکارم.

مسئله ۲: تقدیم طواف و سعی بر وقوفین

برای چهار گروه تقدیم جایز است

۱. زنانی که می ترسند به جهت حیض و نفاس پس از بازگشت از منا از انجام طواف و نماز آن باز بمانند.

۲. پیرمردها و پیرزنهایی که به جهت ازدحام عاجز از طواف باشند.

(مناطق در این گروه عسر و حرج است نه عجز؛ آیات عظام: سیستانی، فاضل، سبحانی، مکارم).

۳. بیمارانی که بترسند در وقت ازدحام طواف نمایند یا از طواف عاجز باشند.

این ۳ مورد بر طبق نظر همه مراجع عظام است
(به غیر از آیت الله زنجانی)

۴. کسانی که می‌دانند تا آخر ذی‌حجه به جهتی
امکان طواف و سعی نیست؛ آیات عظام: امام خمینی،
بهجت، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری، مکارم.
کسانی که از رفتن به مکّه بر جان خود بترسند؛
آیات عظام: تبریزی، خویی.

کسانی که می‌ترسند برای آنها بازگشت به مکّه
میسر نشود؛ آیت الله سیستانی.

کسانی که عذر عرف پسند داشته باشند از اینکه
اعمال را بعد از برگشتن از منا تا آخر ذی‌الحجه و
یا زمانی که در مکّه هستند، خودشان انجام دهند؛
آیت الله سبحانی.

(آیت الله زنجانی: کسانی که می‌ترسند نتوانند از منا
به مکّه بازگردند، واجب است تمام اعمال مکّه - حتی
طواف نساء - را بر وقوف عرفات، مقدم بدارند.
کسانی که به جهتی مانند حیض یا پیری زیاد یا
بیماری نمی‌توانند یا می‌ترسند که نتوانند اعمال

مکه را پس از بازگشت از منا انجام دهند، بر اینها تقدیم طواف و سعی واجب است.

کسانی که طواف و سعی در زمان خودش بر آنها حرجی است، بر اینها تقدیم طواف و سعی جایز است.

کسانی که خوف آن دارند که اعمال مکه در زمان خودش برای آنها ایجاد حرج کند، اینها می‌توانند طواف حج و سعی را رجائاً مقدم کنند.

مسئله ۳: تقدیم طواف نساء بر وقوفین در نوبی

الأعذار

۱. صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری.

۲. صحیح نیست، مگر برای کسی که می‌ترسد، نتواند از منا به مکه باز گردد؛ آیات عظام: تبریزی،

خویی، زنجانی

۳. بنا بر احتیاط واجب طواف نساء و نماز آن را رجائاً مقدم بدارد و اگر بعداً ممکن بود، آن

را اعاده نماید وگرنه برای اعاده آن نایب بگیرد؛
آیت الله گلپایگانی.

مسئله ۴: تقدیم اعمال مکّه برای خائفین از

ازدحام

۱. صحیح نیست؛ آیات عظام؛ امام خمینی، خامنه‌ای، خوبی، صافی، گلپایگانی، فاضل، سبحانی، نوری.
۲. صحیح است برای کسانی که بازگشت به مکّه برای آنها مشکل و یا طواف نمودن بعد از بازگشت منا به علت ازدحام شدید جمعیت یا غیر آن مشکل باشد؛ آیت الله سیستانی.
۳. صحیح است ولی احتیاط بعد از برگشت از منا اعمال را تکرار کند و در صورت عدم امکان تکرار اعمال، نایب بگیرد؛ آیت الله بهجت.
۴. برای پیران خائف صحیح است؛ آیت الله جوادی.
۵. احتیاط واجب آن است که مقدم بدارد و بعد اگر نتوانست، برای طواف نایب بگیرد؛ آیات عظام؛ تبریزی، مکارم.

۶. اگر ترس داشته باشد که در اثر ازدحام بعد از برگشت از منا نتواند، طواف کند، تقدیم طواف و سعی واجب و مجزی است و اگر ترس از افتادن در مشقت داشته باشد می تواند رجائاً مقدم نماید و اگر کشف خلاف شد مجزی نیست و تقدیم طواف نساء در هیچ یک از دو مورد صحیح نیست؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۵: تقدیم اعمال مکه و کشف خلاف

۱. اعاده لازم نیست؛ آیات عظام: جوادی، سیستانی،

گلپایگانی.^۱

۲. اعاده لازم نیست مگر عقیده داشت

که نمی تواند اعمال را به جهتی مثل سیل انجام

دهد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، سبحانی،

فاضل، نوری.

۳. بنا بر احتیاط واجب اعاده لازم است؛

آیات عظام: بهجت، صافی، مکارم.

---

۱. نسبت به طواف نساء برای نظر ایشان به مسئله تقدیم طواف نساء مراجعه شود.

۴. در طواف و نماز آن اعاده لازم نیست ولی در سعی اگر مقدم نمود بنا بر احتیاط واجب آن را اعاده نماید؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.
۵. اعاده لازم نیست مگر کسی که خوف داشته به مشقت بیافتد؛ آیت الله زنجانی.

فصل نهم: بیتوته در منا

مسئله ۱: مقدار واجب در بیتوته

۱. باید نیمه اول شب را بیتوته کند؛ آیات عظام:

امام خمینی، بهجت، جوادی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۲. بین بیتوته در نیمه اول یا دوم شب مخیر

است؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی،

فاضل، مکارم.

۳. می‌تواند نیمه اول شب را بیتوته کند یا اگر

نصف اول در منا نبوده، باید به نحوی به منا برگردد

که پیش از طلوع فجر به منا بیاید تا فجر طلوع

کند؛ آیات عظام: زنجانی، سبحانی.

مسئله ۲: محاسبه نیمه شب برای بیتوته

۱. بنا بر احتیاط واجب، از غروب تا طلوع آفتاب، حساب می شود؛ آیت الله امام خمینی.

۲. بنا بر احتیاط واجب از غروب شرعی تا طلوع آفتاب حساب می شود؛ آیت الله نوری.

۳. بنا بر احتیاط، نیمه اول شب، از غروب شرعی تا طلوع آفتاب و نیمه دوم، از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب شود؛ آیت الله زنجانی.

۴. نیمه شب در منا از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می شود؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم.

مسئله ۳: حکم خروج از منا بعد از بیتوته شب

دوازدهم و بازگشت قبل از ظهر روز دوازدهم

الف) خروج، در شب باشد:

۱. باید قبل از ظهر برای نفر بعد از ظهر به منا برگردد؛ آیات عظام: خویی، صافی، گلپایگانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب باید قبل از ظهر برای

فصل نهم: بیوت در منا _____ ۱۶۳

تحقق نفر بعد از ظهر برگردد؛ آیات عظام: بهجت،
فاضل، مکارم.

۳. اگر وسایل خود را در منا گذاشته، باید به
منا برگردد. ولی اگر کوچ کرده، لازم نیست
برگردد؛ هرچند جایز نیست بدون عذر کوچ کند؛
آیت الله زنجانی.

۴. باید - هرچند بعد از ظهر - به منا برگردد، تا
کوچ از منا قبل از غروب روز دوازدهم یا بعد از
رمی روز سیزدهم، تحقق پیدا کند؛ آیات عظام؛
تبریزی، جوادی، سیستانی.

۵. در صورت امکان باید قبل از ظهر به منا
برگردد، تا فریضه نفر را بعد از ظهر انجام دهد؛
وگرنه بعد از ظهر برگردد؛ مگر در صورت اضطرار؛
آیت الله سبحانی.

۶. لازم نیست قبل از ظهر برگردد؛ هرچند اگر
قبل از ظهر بیاید، نمی تواند قبل از ظهر کوچ کند؛
آیات عظام: امام خمینی، خامنه ای، نوری.

(ب) خروج، در روز باشد:

۱. باید قبل از ظهر، برای تحقق نذر بعد از ظهر، برگردد؛ آیات عظام: خوبی، صافی، گلپایگانی.
۲. بنا بر احتیاط واجب، باید قبل از ظهر برای تحقق نذر بعد از ظهر، برگردد؛ آیات عظام: بهجت، فاضل، مکارم.
۳. باید در صورت امکان، قبل از ظهر به منا برگردد؛ وگرنه بعد از ظهر برگردد، تا فریضه نذر را انجام دهد؛ مگر در صورت اضطرار؛ آیت الله سبحانی.
۴. باید هر چند بعد از ظهر به منا بازگردد تا بعد از ظهر روز دوازدهم از منا کوچ کند؛ آیات عظام تبریزی، جوادی.
۵. هر چند خروج از منا جایز نبوده است، ولی لازم نیست قبل از ظهر به منا برگردد؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، نوری.
۶. اگر وسایل خود را در منا گذاشته، باید به منا برگردد. ولی اگر کوچ کرده، لازم نیست برگردد؛ هر چند جایز نیست بدون عذر کوچ کند؛ آیت الله زنجانی.

۷. اگر در منا متعلقاتی (مثل اثاث و وسایل) داشته باشد که مستلزم برگشتن باشد، می تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود. ولی - چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر - باید برگردد و قبل از غروب یا روز بعد، کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد، بنا بر احتیاط، جایز نیست پیش از ظهر خارج شود؛ گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد، به احتیاط واجب، باید - چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر - برای نفر بازگردد؛ آیت الله سیستانی.

فصل دهم: طواف نساء

مسئله ۱: نیت نایب در طواف نساء

طبق نظر همه مراجع نایب در طواف نساء باید قصد منوب عنه کند و انجام آن به قصد ما فی الذمه نیز کفایت می‌کند.

مسئله ۲: تقدیم طواف نساء بر تقصیر

۱. مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر، در عمره مفرده، در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل، مجزی است؛ آیت الله بهجت.

۲. باید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: سیستانی، مکارم) بعد از تقصیر، طواف نساء اعاده شود و بدون آن، حرمت نساء باقی است؛ آیات عظام:

امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۳: اکتفا به یک طواف نساء برای چند

عمره

۱. می‌توان به یک طواف اکتفا کرد؛ آیات عظام:

امام خمینی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

۲. بنا بر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء

انجام دهد؛ آیات عظام: بهجت، فاضل، سیستانی.

۳. هر احرام، طواف نسای مستقل لازم دارد؛

آیات عظام: تبریزی، جوادی، خویی، زنجانی، سبحانی،

صافی.

۴. واجب است برای هر عمره مفرده، جداگانه

طواف نساء به جا آورد؛ اگرچه تحلل با طواف

نسای واحد، بعید نیست؛ آیت الله خامنه‌ای.

مسئله ۴: دایره حرمت تمتعات قبل از طواف نساء

۱. مطلق تلذذ حرام، ولی در عمره مفرده، بنا بر

احتیاط، باید از عقد کردن و شاهد شدن پرهیز

شود؛ آیت الله سیستانی.

۲. حرمت استمتاعاتی که با احرام آمده بود، باقی است؛ آیت الله زنجانی.

۳. تنها نزدیکی با زن حرام است؛ آیات عظام: تبریزی، خوبی.

۴. مطلق تلذذ و بنا بر احتیاط واجب عقد کردن و شاهد شدن بر آن حرام است؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، مکارم، نوری و به احتیاط واجب ادای شهادت هم ننماید؛ آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی.

فصل یازدهم: نیابت

مسئله ۱: نیابت معذور در اعمال

۱. اگر در انجام اعمالی که در صحت حج دخالت ندارد، معذور است، نیابت صحیح است؛ مثل طواف نساء، بیتوته در منا، رمی روز یازدهم و دوازدهم. البته نیابت کسی که نقص در مواضع سجده دارد، مثل آنکه یک دست یا یک پا ندارد، بنا بر احتیاط واجب، کفایت نمی‌کند؛ همچنین، بنا بر احتیاط واجب، نیابت کسی که قرائتش صحیح نیست، مگر اینکه قرائت خود را قبل از عمل تصحیح کند؛ آیات عظام: سیستانی، صافی و اگر گمان می‌کرد می‌تواند تصحیح کند، ولی موفق نشد؛

هرچند با تلاش زیاد علاوه بر نماز خود استنباه کند، هرچند نباید از اول نایب می‌شد، ولی در اجرت با اجیر کننده مصالحه کند؛ آیت الله سبحانی.

۲. صحیح است، مگر کسی که معذور در قرائت باشد، که بنا بر احتیاط واجب، صحیح نیست؛ آیت الله مکارم.

۳. بنا بر احتیاط واجب (با تمکن از غیر معذور؛ آیت الله بهجت) صحیح نیست؛ آیت الله گلپایگانی.

۴. صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، فاضل، نوری.

مسئله ۲: نیابت معذور با عذر طاری^۱

۱. محل اشکال است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل.

۲. اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود، نیابت او صحیح است و اگر موجب نقص شود، بطلان اجاره بعید نیست و احوط

---

۱. اگر نایب، هنگام قبول نیابت، معذور نباشد، ولی بعد از استیجار معذور شود، این عذر را عذر طاری می‌گویند.

فصل یازدهم: نیات _____ ۱۷۳

آن است که حج برای منوب عنه اعاده شود و در مورد اجرت با منوب عنه، مصالحه شود؛
آیت الله خامنه‌ای.

۳. در عذر طاری، حکم نایب، مثل حکم منوب عنه است که در بعضی موارد حج صحیح، و گاهی باطل است. بنابراین نیابت در انجام بعضی از واجبات حج که ترک عمدی آن موجب بطلان نیست، مانند طواف نساء و بیتوته و رمی روز یازدهم و دوازدهم، اشکال ندارد؛ آیت الله سیستانی.

۴. اگر هنگام محرم شدن اطمینان داشته باشد که از انجام مناسک عمره و حج معذور نیست، نیابت صحیح است؛ هرچند بعداً عذری پیش آید؛
آیت الله زنجانی.

۵. صحیح و کافی است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، خوبی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۳: وظیفه نایب در تقلید

۱. در نیابت از میت، به وظیفه خودش عمل

کند و در نیابت از حی، فی الجمله احتیاط کند؛
آیت الله بهجت.

۲. در نیابت از حی و میتی که وصیت کرده، طبق تقلید منوب عنه عمل کند و در نیابت از میتی که وصیت نکرده، طبق وظیفه خودش؛ **آیت الله خوئی** (و در صورت اخیر، بنا بر احتیاط واجب، طوری عمل کند که طبق وظیفه ورثه هم مجزی باشد و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشد؛ **آیت الله تبریزی**).

۳. در مورد محرّمات احرام، نایب باید فتوای مرجع تقلید خودش را رعایت کند و در مورد مناسک و اعمال حج، چنانچه به فتوای مقلّد، نایب نتواند بدون احرام از میقات بگذرد، باید در احرام و اعمال حج، فتوای مرجع تقلید خود را رعایت کند تا به شکل صحیح، محرم شده و از آن بیرون آید و کسی که برای حج یا عمره واجب خودش، کسی را اجیر می‌کند یا برای آن وصیت می‌کند،

باید رعایت فتوای مقلد خود را در اعمال حج بر نایب شرط کند و بر ولی میت، که برای حج واجب میت نایب می‌گیرد و همچنین بر وصی که برای حج وصیت شده - مستحب یا واجب - نایب می‌گیرد، واجب است که علاوه بر رعایت تقلید منوب عنه در اعمال حج، رعایت فتوای مقلد خودشان را نیز بر نایب شرط کنند و به دنبال آن، نایب باید تقلید شرط شده را نیز رعایت کند و اگر مستطیع یا ولی یا وصی او در نایب گرفتن چنین قیدی ننمایند، نایب باید در اعمال حج، فتوای مقلد منوب عنه و همچنین مقلد ولی یا وصی را نیز رعایت کند؛ آیت الله زنجانی.

۴. باید طبق وظیفه خودش عمل کند و اگر اجیر شده که طبق نظر منوب عنه یا مستأجر عمل کند، چه به صراحت ذکر شده و چه اطلاق منصرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل نماید؛ مگر در صورت یقین به فساد عمل؛ آیت الله سیستانی.

۵. نایب طبق وظیفه خودش عمل می‌کند. ولی

اگر کیفیت خاصی شرط شده، باید به گونه‌ای عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، شود؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.

مسئله ۴: نیابت شخص مستطیع

۱. نیابت صحیح نیست و حج او باطل است؛ آیات عظام: امام خمینی، زنجانی، نوری.
۲. حج نایب صحیح، و ذمه منوب عنه بری می‌شود؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، جوادی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم.

۳. اگر نایب از مستطیع بودن خود تا بعد از وقوفین یا بعد از اعمال حج بی‌اطلاع باشد، حج نیابی او صحیح است؛ آیات عظام: خامنه‌ای، سبحانی.
۴. بنا بر احتیاط واجب، مجزی نیست؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی.

مسئله ۵: نیابت در عمره و حج واجب، توسط

نیابی که قرائتش صحیح نیست

۱. نیابت و احرام صحیح نیست، مگر آنکه قرائت

خود را تصحیح کند؛ آیات عظام: امام خمینی،
خامنه‌ای، زنجانی، نوری.

۲. نیابت صحیح نیست، ولی احرام صحیح است؛
آیت الله فاضل.

۳. بنا بر احتیاط واجب، عمل را به نیت منوب
عنه تمام کند؛ هرچند بنا بر احتیاط واجب نیابتش
مجزی نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی،
صافی، گلپایگانی، مکارم.

۴. هرچند نمی‌تواند نایب شود، اما اگر نایب شد
و در وسط اعمال یا بعد از عمره تمتع متوجه نقص
کار خود شد، (برای نماز طواف با اذن منوب عنه
یا اولیای او نایب بگیرد؛ آیت الله جوادی) احتیاطاً در
موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً به جا
آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد و نیابتش
صحیح است؛ آیت الله بهجت.

۵. باید حج را به نیت منوب عنه تمام کند ولی بنا بر
احتیاط واجب، کفایت نمی‌کند؛ مگر اینکه قرائت خود
را قبل از عمل تصحیح کند و اگر گمان می‌کرد

می تواند تصحیح کند، ولی موفق نشد، هرچند با تلاش زیاد، علاوه بر نماز خود استنابه نیز بنماید؛ هرچند نباید از اول نایب می شد، ولی در اجرت با اجیر کننده مصالحه کند؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۶: نیابت بانوان و وقوف اضطراری

مشعر

طبق نظر همه مراجع اشکال ندارد.

مسئله ۷: وجوب استنابه در فرض عدم استقرار

حج و وجود شرائط استطاعت برای کسی که

قدرت بدنی ندارد، با فرض یأس از بهبودی

۱. واجب فوری است؛ آیات عظام: بهجت، جوادی،

خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی.

۲. بنا بر احتیاط، واجب فوری است؛ آیات عظام:

تبریزی، صافی، گلپایگانی.

۳. واجب نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

فاضل، مکارم، نوری.

مسئله ۸: نیابت برای رمی شبانه عید

۱. احتیاط واجب آن است که در روز رمی کند؛

آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی.

فصل یازدهم: نیت _____ ۱۷۹

۲. صحیح نیست مگر نیابت زن برای زن دیگر
در صورت عدم تمکن؛ آیت الله مکارم.

۳. صحیح نیست و باید رمی را نایب در روز
انجام دهد؛ سایر مراجع.

فصل دوازدهم: مسائل متفرقه

گفتار اول: تقلید

مسئله ۱: بقای بر تقلید میت

طبق نظر همه مراجع (یا به نحو فتوا یا به نحو احتیاط) تقلید میت ابتدائاً جایز نیست و بقای بر تقلید میت اشکال ندارد و باید بقای بر تقلید میت، به فتوای مجتهد زنده باشد؛ اما در مورد محدوده بقای تقلید بر میت و همچنین جواز یا وجوب بقای بر تقلید میت اعلم اختلاف است:

الف) محدوده بقای بر تقلید میت:

۱. صرف التزام به متابعت از فتوای مجتهد میت، کافی است و عمل کردن به دستور او لازم نیست؛ آیات عظام: جوادی، سیستانی.

۲. همین که در بعضی از مسائل به فتوای او عمل کرده باشد (یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل شده؛ آیت الله صافی) کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل، نوری.

۳. در مسائلی که به فتوای او عمل کرده کافی است؛ آیات عظام: بهجت، مکارم.

۴. در مسائلی که به فتوای او عمل کرده، یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، کافی است؛ آیت الله گلپایگانی.

۵. در مسائلی که فتوای او را یاد گرفته و فراموش نکرده، کافی است؛ آیت الله خویی.

۶. در مسائلی که فتوای او را یاد گرفته، کافی است؛ آیات عظام: تبریزی، سبحانی.

۷. در احکام عمره و حج بر فتوای مجتهد متوفی باقی نمانند؛ آیت الله زنجانی.

ب) جواز یا وجوب بقای بر تقلید میت در صورت اعلمیت میت:

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

سبحانی، گلپایگانی، نوری.

۲. لازم است؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی،
فاضل، مکارم.

۳. بنا بر احتیاط لازم است؛ آیات عظام: جوادی، صافی.
۴. باید با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلاء،
ولو اجمالاً، بر تقلید او باقی بماند؛ آیت الله سیستانی.
۵. در احکام عمره و حج، بر فتوای مجتهد متوفی
باقی نمانند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: عدول از مرجع مساوی به مساوی

۱. جایز است؛ آیات عظام: جوادی، فاضل.
۲. عدول از مساوی به مساوی در اعلامیت و
اورعیت در مسائل غیر مرتبط به هم جایز است؛
آیت الله بهجت.
۳. در غیر موارد، علم تفصیلی یا اجمالی به
مخالفت، جایز است؛ آیت الله سیستانی.
۴. جایز نیست؛ آیات عظام: خویی، زنجانی، سبحانی.
۵. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام:
امام خمینی، خامنه‌ای.
۶. در خصوص مسائلی که یاد گرفته جایز
نیست؛ آیت الله تبریزی.

۷. در خصوص مسائلی که یاد گرفته، بنا بر احتیاط واجب، جایز نیست؛ آیت الله صافی.
۸. در خصوص مسائلی که عمل کرده، رجوع به مساوی جایز نیست؛ آیات عظام: مکارم، نوری.

گفتار دوم: نماز در حرمین و اهدای قرآن

مسئله ۱: تخییر بین قصر و اتمام

۱. تخییر در همه جای مکه و مدینه جایز است؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری.
۲. تخییر در شهر مکه و مدینه قدیم جایز است؛ آیات عظام: تبریزی، خویی.
۳. تخییر در تمام دو مسجد فعلی، حتی در جاهای توسعه داده شده داخل مسجد، جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی.
۴. تخییر در قسمت‌های قدیمی دو مسجد جایز است و در جاهایی که بعداً به این دو مسجد اضافه شده، به احتیاط واجب، شکسته است؛ آیت الله بهجت.
۵. در هیچ‌جا تخییر ثابت نیست؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: شرکت در نماز جماعت اهل سنت

(غیر استادهای)

طبق نظر همه مراجع شرکت در نماز جماعت آنان بسیار مناسب است و ترک مسجد، هنگام نماز، شایسته نیست؛ اما در مورد صحت آن اختلاف است:

۱. اقتدا به اهل سنت (در حال ضرورت؛

آیات عظام: صافی، گلپایگانی) صحیح است؛ نه اعاده دارد و نه نیازمند عمل به وظیفه منفرد؛ آیات عظام:

امام خمینی، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری.

۲. جماعت صوری است و باید وظیفه منفرد رعایت

شود؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی.

۳. با آنها جماعت خوانده شود و پس از آن اعاده کند؛

آیت الله سبحانی.

۴. شایسته است اقتدا شود، ولی نباید به آن اکتفا

گردد؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۳: نماز جماعت استادهای

۱. با وضع فعلی، نیاز به اعاده ندارد؛ امام خمینی.

۲. اقتدا صوری است و باید وظیفه منفرد رعایت

شود؛ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی.

۳. در هر حال باید نماز را اعاده نماید؛ آیت الله سبحانی.
 ۴. نماز به نحو استداره مانعی ندارد، ولی بنا بر احتیاط واجب (باید؛ آیات عظام: جوادی، مکارم، نوری) به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیک‌تر از امام به کعبه نباشد؛ (البته در شرایط فعلی در فرض ضرورت؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی).

۵. نماز کسی که پشت سر امام یا در یکی از دو طرف او بایستد، صحیح است. اما نماز کسی که در طرف دیگر کعبه، مقابل امام بایستد، صحیح نیست؛ آیت الله خامنه‌ای.
 ۶. اگر در شرایط تقیه نباشد، صحیح نیست؛ آیت الله فاضل.

۷. شایسته است اقتدا شود، ولی نباید به آن اکتفا کرد؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۴: نماز جماعت اهل تسنن و خواندن

آیات سجده توسط امام جماعت

۱. در سجده تبعیت کند و باید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: سیستانی، مکارم) نماز خود را اعاده نماید؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی، سبحانی، نوری.
 ۲. اگر تقیه باشد، در سجده تبعیت کند و نمازش صحیح است؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، صافی.

۳. اگر سجده کرد، نمی تواند به آن نماز اکتفا نماید؛ آیت الله فاضل.

مسئله ۵: سجده بر فرش در مسجدالنبی و

مسجدالحرام

۱. سجده بر فرش در مسجدالنبی و شبستان های مسجدالحرام مانع ندارد، حتی اگر بتواند در جایی که سنگ است برود، لازم نیست و سجده بر فرش صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، نوری. ولی اگر به سهولت به جایی که برای سجده مناسب است، دسترسی دارد، آن را مقدم دارد؛ آیات عظام: جوادی، مکارم.

۲. در صورتی که می تواند (طوری که به زحمت نیفتد، در همان محل؛ آیت الله خامنه ای) در جایی که سنگ و امثال آن است سجده کند، آنجا را انتخاب کند و نباید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت الله خامنه ای) بر فرش سجده کند؛ مگر آنکه تقیه اقتضا کند؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی.

۳. در صورت امکان، سجده بر «ما یصح السجود علیه»، اکتفا به غیر آن خلاف احتیاط است؛ آیت الله بهجت.

۴. سجده بر فرش مجزی نیست و در فرض ضرورت، با سجده بر فرش نمازش را بخواند؛ ولی نباید به آن اکتفا کند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۶: قرآن‌های اهدایی به زائران

این قرآن‌ها چند دسته‌اند:

(الف) قرآن‌های مستعمل مسجدالحرام، ممهور به مُهر «وقف لله تعالی بالمسجدالحرام».

(ب) قرآن‌های چاپ عربستان که توسط زائران برای قرائت در مسجدالحرام وقف یا هدیه می‌شود و متصدیان، به خاطر یک شکل بودن قرآن‌های مسجدالحرام، آنها را از قفسه‌ها خارج کرده و به زائران متقاضی قرآن هدیه می‌دهند.

(ج) قرآن‌های چاپ سایر کشورها که شرایط دسته قبل را دارند.

(د) قرآن‌هایی است که هدیه دولت عربستان و ریاست شئون حرمین شریفین است و هیچ‌گونه مُهری ندارد:

۱. برداشتن آنها بدون اینکه از متصدی ذی‌ربط بگیرند، جایز نیست و باید برگردانده شود؛ آیات عظام: امام خمینی، جوادی، گلپایگانی.

۲. دریافت قرآن‌های دسته اول و دوم و سوم، که ظاهر در جهت خاص است، جایز نیست و تملک دسته چهارم مانعی ندارد؛ آیات عظام: بهجت، سبحانی.
۳. استفاده از قرآن‌های دسته اول و دوم در غیر مسجدالحرام اشکال دارد، اما دسته سوم و چهارم اشکالی ندارد و تحقق ملکیت نسبت به دسته چهارم مسلم است؛ آیت الله فاضل.
۴. تملیک قرآن‌هایی که از طرف مسئولین به زوار داده می‌شود، اشکال ندارد؛ آیت الله مکارم.
۵. گرفتن قرآن‌ها در غیر از دسته چهارم اشکال دارد و نمی‌توان آنها را به مساجد دیگر برد؛ آیت الله نوری.
۶. قرآن‌هایی را که وقف (یا هدیه بودن؛ آیات عظام: تبریزی، زنجانی) آنها محرز است، نمی‌توان تملک کرد (و در صورتی که برگرداندن آنها به مسجدالحرام امکان ندارد، آنها را به مساجد دیگر برد؛ آیت الله خامنه‌ای)؛ ولی گرفتن قرآن‌های دیگر (هرچند علامت «وقف بالمسجدالحرام» روی آن باشد؛ آیت الله زنجانی) جایز است؛ آیت الله تبریزی.

۷. قرآن‌هایی که توسط حجاج و زائرین وقف نشده، اعم از آنکه اثری از وقف بودن در آنها نباشد یا از طرف حکومت سعودی اثر وقف در آنها دیده شود اگر مسئولین ذی‌ربط از آنها به کسی اهداء نمایند، گرفتن آن اشکال ندارد و گیرنده مالک می‌شود ولی قرآن‌هایی که توسط حجاج وقف بشود، گرفتن آنها جایز نیست. آیت الله صافی.

مسئله ۷: نماز در هواپیما

در صورت رعایت شرایط نماز، با اینکه علم دارد یا احتمال می‌دهد که بعد از پیاده شدن وقت باقی باشد:

۱. نماز صحیح و مجزی است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم.

۲. در صورت علم به اینکه قبل از اتمام وقت، هواپیما می‌نشیند، باید تأخیر بیندازد و در صورت احتمال، بنا بر احتیاط واجب، در هواپیما بخواند و اگر قبل از اتمام وقت رسید، اعاده کند؛ آیت الله صافی.

۳. اگر احتمال بدهد تا آخر وقت هواپیما

نمی‌نشیند، می‌تواند بخواند. ولی اگر قبل از اتمام وقت رسید، اعاده نماید؛ آیت الله تبریزی.

گفتار سوم: حج و عمره کودکان

مسئله ۱: حج و عمره کودکان غیر ممیز

طبق نظر همه مراجع، ولی به کودک غیر ممیز احرام می‌پوشاند و نیت می‌کند این کودک را برای حج یا عمره محرم می‌کنم؛ اگر امکان داشته باشد تلبیه را به او تلقین می‌کند و در غیر این صورت، از طرف او تلبیه می‌گوید و از محرّمات احرام او را حفظ می‌کند و او را وادار می‌کند که آنچه از اعمال می‌تواند انجام دهد و آنچه نمی‌تواند از طرف او نیابت می‌کند و دور خانه خدا او را طواف داده و بین صفا و مروه سعی می‌دهد و بقیه اعمال نیز به همین صورت است و نسبت به خود ولی احرام لازم نیست.

مسئله ۲: مراد از ولی در احرام کودک غیر ممیز

۱. ولی در این امر کسی است که سرپرستی (و حق حضانت؛ آیت الله سیستانی) کودک بر عهده اوست؛ هرچند ولی شرعی نباشد؛ آیات عظام:

امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، خویی. (البته به اذن ولی شرعی انجام دهد؛ آیت الله مکارم).

۲. ولی شرعی، مانند پدر و جد پدری یا وصی از آن دو و همچنین حاکم و امین از طرف حاکم یا وکیل یکی از آنهاست و مادر نیز ملحق به ولی شرعی است؛ آیات عظام: بهجت، فاضل.

۳. ولی در این امر کسی است که شرعاً اختیار دارد کودک را به سفر حج ببرد؛ خواه پدر یا جد یا غیر آنها؛ آیات عظام: جوادی، زنجانی.

۴. ولی فردی است که می‌تواند در مال بچه شرعاً تصرف کند، مانند پدر و جد پدری و وصی. علاوه بر ولی مادر و همچنین کسی که متکفل امور کودک غیر ممیز است ملحق به ولی شرعی است. ولی در مورد اخیر، احتیاطاً از ولی اجازه بگیرد؛ آیت الله سبحانی.

۵. در غیر ولی شرعی محل اشکال است؛ آیات عظام: صافی، گلپایگانی، نوری.

مسئله ۳: کفاره محرمات احرام نسبت به کودک طبق نظر مراجع در صید، کفاره بر ولی طفل است؛ (اگر ولی، کودک را محرم کرده، کفاره بر عهده ولی

فصل دوازدهم: سائل متفرقه _____ ۱۹۳

است و در غیر این صورت، بر عهده طفل است؛

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی)

(کفاره صید کودک غیر ممیز بر ولی اوست و در

غیر او کفاره نیست؛ آیت الله سیستانی)

اما در غیر صید:

۱. اگر ولی، کودک را محرم کرده، بر عهده ولی

طفل است؛ آیت الله بهجت.

۲. احتیاط واجب آن است که بر ولی طفل است؛

آیات عظام: امام خمینی، جوادی، صافی، گلپایگانی، نوری.

۳. کفاره ندارد؛ آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی،

زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم.

مسئله ۴: قربانی حج کودک

طبق نظر مراجع، گوسفند قربانی برای حج بر

عهده ولی کودک است. (آیت الله سبحانی: اگر مادر

کودک را محرم کند، هزینه قربانی بر عهده ولی

است؛ مگر اینکه خود مادر قبول کرده باشد).

(آیات عظام: بهجت، جوادی، خویی، زنجانی: اگر

کودک مستقلاً محرم شده، قربانی بر عهده خودش

است و اگر ولی یا مأذون از طرف او، کودک را محرم کرده، قربانی بر عهده ولی است).

(آیات عظام: تبریزی، سیستانی: قربانی کودک غیر ممیز، بر عهده ولی اوست).

مسئله ۵: وضوی کودک غیر ممیز

۱. در صورت تمکن، احوط آن است که در حال طواف هر دو طاهر باشند؛ (یعنی کودک را صورت وضو بدهند)؛ آیات عظام: بهجت، فاضل.

۲. در صورت امکان، واجب است او را وضو دهد؛ هر چند به صورت وضو باشد؛ آیات عظام: تبریزی، سبحانی، صافی.

۳. وضو لازم نیست؛ آیات عظام: جوادی، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۶: طهارت کودک غیر ممیز

۱. در صورتی که تطهیر بدن او زحمتی نداشته باشد، باید تطهیر نمود. ولی در بچه‌های شیرخوار لازم نیست؛ آیت الله مکارم.

۲. لازم است، ولی واریسی لازم نیست؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، سبحانی، صافی، فاضل، نوری.

فصل دوازدهم: سائل مشرقه _____ ۱۹۵

۳. آن مقدار که بتوانند، بنا بر احتیاط لازم است، ولی واری لازم نیست؛ آیت الله تبریزی.
۴. بنا بر احتیاط بدنش تطهیر شود؛ آیت الله خامنه‌ای.
۵. لازم نیست؛ آیات عظام: جوادی، زنجانی، سیستانی.

مسئله ۷: شرطیت قرار گرفتن شانه چپ کودک

غیر ممیز به طرف کعبه

۱. باید تا حد امکان سعی شود طوری کودک را طواف دهند که عرفاً طرف چپ او به طرف کعبه باشد؛ آیات عظام: بهجت، جوادی، سبحانی، سیستانی، فاضل، نوری.

۲. بنا بر احتیاط لازم است؛ آیت الله صافی.

۳. لازم نیست؛ آیات عظام: تبریزی، زنجانی، مکارم.

مسئله ۸: سعی کودک غیر ممیز خوابیده

۱. تا حدی که ممکن است بیدار باشد؛ آیت الله بهجت.

۲. اگر در ابتدا بیدار باشد، کافی است؛

آیات عظام: تبریزی، سبحانی.

۳. خواب به اندازه متعارف به سعی او لطمه

نمی‌زند؛ آیت الله نوری.

۴. مانع ندارد؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم.

مسئله ۹: مختون نبودن کودک غیر ممیز در طواف

۱. باطل است؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، گلپایگانی.

۲. بنا بر احتیاط باطل است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، فاضل، صافی، نوری.

۳. باطل نیست؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم.

مسئله ۱۰: پوشش دختر بچه در طواف

۱. پوشش دختر بچه‌ای که ممیز است، به همان مقدار معمول زنان در حال احرام است؛ آیت الله سبحانی (ولی ستر سر و گردن لازم نیست؛ آیت الله صافی).

۲. احتیاط آن است که پوشش او در حال طواف، مانند پوشش زنان بالغه باشد؛ آیات عظام: تبریزی، جوادی، خامنه‌ای، مکارم (ولی پوشش سر و گردن و

فصل دوازدهم: سأل مشرقه _____ ۱۹۷

پاها لازم نیست و پوشش نسبت به غیر ممیز لازم نیست؛ آیت الله سیستانی).

۳. ستر سر و گردن لازم نیست؛ آیات عظام: بهجت، فاضل.

۴. پوشش خاصی لازم نیست و اگر پنج شش سال رسیده، حکم بانوان را رعایت کند؛ آیت الله نوری.

۵. پوشش لازم نیست؛ آیت الله زنجانی.

گفتار چهارم: خمس

مسئله ۱: خمس سپرده حج یا عمره

الف: طبق نظر همه مراجع عظام: اگر از درآمد بین سال بوده و در همان سال قبل از فرا رسیدن سال خمس به حج یا عمره مشرف شود، خمس ندارد.
ب: اگر از درآمد بین سال خمس بوده و پس از گذشت سال خمس مشرف شود:

۱. خمس ندارد؛ آیات عظام: بهجت، جوادی.

سبحانی، مکارم (مشروط به اینکه قبل از استقرار حج باشد؛ آیت الله نوری)

۲. خمس دارد؛ آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی (مگر حج مستقر شده و راه دیگری برای تشریف در سال ثبت نام نباشد؛ آیات عظام. سیستانی، فاضل.

۳. در حج واجب و یا عمره اگر به وسیله‌ای واجب کرده، خمس ندارد و در حج و عمره مستحب خمس دارد؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود شرعی

۱. خمس دارد؛ آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل.

۲. خمس ندارد؛ آیات عظام: بهجت، مکارم.

۳. اگر قابل دریافت نیست، جزو درآمد سال وصول محسوب می‌شود و اگر در همان سال صرف در هزینه حج شود (و در همان سال نیز به حج نیز برود؛ امام خمینی) خمس ندارد؛ آیات عظام: جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، نوری.

فصل دوازدهم: سائل متفرقه _____ ۱۹۹

۴. در حج واجب و یا عمره اگر به وسیله‌ای واجب کرده، خمس ندارد ولی در حج و عمره مستحبی خمس دارد مگر آن مقدار از سود که مربوط به سال تشریف است؛ آیت الله زنجانی.

والحمد لله رب العالمین